

†HALLVARD MAGERØY

VERGIL-PÅVERKNAD PÅ NORRØN LITTERATUR¹

1 Innleiing²

DEN ROMERSKE DIKTAREN Publius Vergilius Maro (70–19 f. Kr.) var i mellomalderen den mest lesne og vyrde av alle den heidne antikkens diktarar og forfattarar. Han vart ihuga studert i latinskulane i heile det romersk-katolske Europa. I Paulys *Realencyclopädie der classischen Altertumswissenschaft* seier Büchner om Vergil i mellomalderen: „Im Haushalt der Klosterschulen spielt dabei Vergil die Rolle der Fibel [d.e. ABC-bok] ... Wir können feststellen, daß es in dieser Zeit keine Klosterbibliothek gegeben hat, in der nicht ein Vergil war,“ (1958:1478)³ og „die Grammatiker zitieren Vergil bei weitem am häufigsten von allen Autoren“ (1958:1476). „Stilistische Figuren, Topoi leiten sich gerade von diesem meistgelesenen der Dichter, einfach der Dichter auch geheißten, ab“ (1958:1479). Og Paul Gerhard Schmidt seier (1982:110; jfr. og Nitchie 1919:15):

Die Lektüre Vergils dürfte zu keinem Zeitpunkt des Mittelalters durch Verbote eingeschränkt worden sein. Vielmehr waren seine Werke fast überall verfügbar; es gibt keine Epoche des mittelalterlichen Geisteslebens, in der Vergil fehlte.

I Paulys *Realencyclopädie* (Büchner 1958:1480) heiter det vidare at

¹ Eg vil her nytta høvet til å takka professorane Nils Berg og Egil Kraggerud og førsteamanuensis Friðrik Þórðarson ved Klassisk institutt, Universitetet i Oslo, for utvist interesse, nyttige opplysningar og litteraturlistingar i samband med denne artikkelen.

² Meir allmenne likskapar mellom antikkens litteratur og norrøn litteratur er omhandla av meg i føredraget Aristoteles og Snorre (Magerøy 1986a) islandsk versjon i *Skírnir* 160 (Magerøy 1986b). Den norske versjonen er oppattprenta i Magerøy 1991, men der er ved ein inkurie den tilhøyrande litteraturlista utfallen.

³ Det kan her nemnast at den nord-tyske historikaren Adam av Bremen (1070-åra) har allusjonar til Vergil ei rad med stader.

Er [d.e. der Einfluß Vergils] wirkt sich aber nicht nur auf die lateinische Literatur aus, sondern erstreckt sich auch auf das Entstehen der nationalen Literaturen.

Og det vert framhaldi at Vergil hadde innverknad på Beowulf, på dei franske Chansons de geste, franske riddarromanar og Nibelungenlied (Büchner 1958:1481, Heusler 1915:494–495).⁴ Etter kvart vart det og laga avstytte omarbeidingar av Æneiden på folkemål, til fransk ein Roman d'Enéas frå midten av 1100-åra og til tysk Heinrich von Veldekes Eneit kring 1175. Både i den franske omarbeidinga av Æneiden frå 1100-åra og i Veldekes tyske er kjærleiken mellom Æneas og Dido og seinare mellom Æneas og Lavinia gjort til hovudsak (Andersson 1987:46–50).

Den kjende danske litteraturgranskaren Vilhelm Andersen gav kring midten av dette hundreåret ut eit veldig verk om Horats, der fjerde bandet handlar om påverknaden frå Horats på norrøn litteratur (1951:264–331). Men i mellomalderen ruvde Horats på ingen måte slik som Vergil. Ikkje for ingen ting er det Vergil som er diktarens vegvisar gjennom underverda i Dantes storfelte Divina Commedia.

Vergil-tekster har vori sentrale i skuleopplæringa også i Norden. Sitat som må skriva seg frå direkte bruk av Vergil, finn ein både hjå dansken Saxo og hjå svenske mellomalderforfattarar (Friis-Jensen 1975:655–657). Uppsala-kanniken Hemmings testamente frå 1299 reknar opp ei rad med bøker, m.a. av Vergil og Lucan (Carlsson 1956:522).⁵

Den norske forfattaren Theodoricus Monachus siterer 3 hexameter-vers etter „Virgilius“. Men desse sitata er i røynda henta frå Proba Faltonias (ca. 350 e.Kr.) *Virgiliocentones* (Storm 1880:ix; Curtius 1948:456; Wissowa 1894:2203, nr. 38, Enßlin 1957:33–34). I Passio Olavi, som Eiliv Skard meinte er forfatta av Eysteinn Erlendsson, erkebiskop i Nidaros 1157–1188, finst mange stilistiske vendingar som minner om Æneiden (Skard 1932:74–77, Paasche 1934:131). Eit par vers frå Vergils Bucolica el. Eclogae (III:90–91) er siterte i *Historia de profectione Danorum in Hierosolymam*, og fragment av Ecloga X:69 (Omnia vincit Amor etc.) finst i norske runeinnskrifter frå 1200-åra: Fortun, nr. 303, Bugård-kaien, nr. 605 (Scriptores II

⁴ Theodore M. Andersson (1976:145–159) argumenterer og sterkt for det synet at Beowulf er påverka av Vergil. Derimot Nitchie 1919:29.

⁵ Meir om latinlærdom og Vergil i Norden finn ein no i *Enciclopedia Virgiliana: Om Danmark og Noreg* av Jansen (1984:979–983), Island av Sigurður Pétursson (1987:28–29), Sverige av Vidén (1988:1093–1098).

1922:459, Skánland 1968:475–477, Jakob Benediktsson 1975:656–657, Liestøl 1957:80–82, 1980:11–13, jfr. og Skard 1979:29–30). Stoff frá Æneiden er nytta til utviding av Breta sögur og Trójumanna saga (Halvorsen 1957:220–223, Louis-Jensen 1974:652–655, Jakob Benediktsson 1975:656–657).

Paul Lehmann (1936:14) seier:

Das Vorhandensein der Vergilischen Aeneis auf Island ist bei der weiten Verbreitung dieses antiken Epos wahrscheinlich, wiewohl ich Vergil bisher nirgends direkt zitiert fand.

I handskrifter frå 1500-ára finn ein og dei islandske Virgiless-rímur (Jakob Benediktsson 1975:656).

Mellom dei bøkene som domkapitelet i Nidaros åtte kring 1550, var „Opera Virgilij“ (DN XII:825).⁶ Det er ingen grunn til å tvila på at Vergil har vori lesen i latinskulane i Nidaros kyrkjeprovins på same måten som i resten av den romersk-katolske verda. Eit register frå 1397 over eignene til klosteret og kyrkja på Helgafell på Vest-Island (Vilchins-máldagi) opplyser at klosteret hadde „hálfir fjórði tugr norrœnubóka, ítem nærri hundraði látínubóka, annat en tíðabœkr“ (Olmer 1902:67, Ólafur Halldórsson 1966:41, 56).

Om latinkunnskapane til framståande menn i dei norrøne land har vi mange vitnemål. Det kan vera nok å nemna at kong Sverre byrja talen sin til Björgvin-folket etter kong Magnus Erlingssons fall i 1184 med eit sitat på latin frå Davids-salmane (Sverris saga 1920:105.29–31), og at dei las bøker på latin for kong Hákon Hákonsson då han låg på dødslægjet (Hákonar saga Hákonarsonar 1860–1868:229–230). Særskilt kjende for latinkunnskapane sine var nordmannen biskop Jón Halldórsson i Skálholt (biskop 1322–1339) og islendingen biskop Lárentíus Kálfsson i Hólar (1324–1331): „Var þat mál manna, at á Íslandi mundi varla verit hafa meiri látínuklerkar en þeir váru“ (Laurentius saga 1969:103, Biskupa sögur I 1858:851). Ein kan i denne samanhengen og minna om den store mengda av brev på latin skrivne av nordmenn eller islendingar som ein finn i *Diplomatarium Norvegicum* og *Diplomatarium Islandicum*.

Ettersom Vergil var så sentral i mellomalderlitteraturen, kan ein undra seg over at han har vori så lite påakta av nyare tids sagagranskarar. I dei kjende

⁶ Under *Titulj librorum historicorum* står *Opera Virgilij*. – Av andre romerske forfattarar som er representerte i denne boksamlinga, kan nemnast Sallust, Cicero, Livius, Tacitus og Plinius (jfr. Johnsen 1908:90–92, Paasche 1957:537).

bøkene til Theodore M. Andersson *The Icelandic Family Saga* (1967) og til Lars Lönnroth *Njáls Saga* (1976) finn vi såleis ikkje eit ord om Vergil.

Denne togna om ein forfattar som ruvde så høgt både i antikken og i mellomalderen, vert likevel betre skjønleg når ein dreg seg til minnes korleis det litterære studiet av sogetekster og studiet av tilhøvet mellom sagalitteraturen og framand litteratur har vaksi fram.

Utgangspunktet var som kjent det vanlege synet i det 19. h.å. at sogene var oppteikning av tekster som fyrst hadde vori overlevert munnleg. Med grunnlag i ei slik overtyding fann granskarar som Finnur Jónsson, Andreas Heusler, Knut Liestøl, ja til og med Fredrik Paasche, ingen grunn til systematisk jamføring av sagaprosaaen med antikkens og mellomalderens diktning og prosa på latin (slik m.a. i Paasche 1934:144). Hallvard Lie påviste grunnleggjande skilnad på Snorris litterære sagaprosaa og munnleg forteljing, men meinte framleis at sagatekstene var bygde på munnleg overlevering (Lie 1937: 122–125, jfr. t.d. 1982:47–48). „Den islandske skulen“ (Björn M. Ólsen, Sigurður Nordal, Einar Ól. Sveinsson) hevda at den profane sagalitteraturen i prinsippet er skapt av medviti arbeidande forfattarar, som bygde dels på munnleg, dels på skriftleg overlevering, men at denne skriftlege overleveringa i hovudsak var heimleg, ikkje „lærd“ og framand.

Det store omslaget kom i andre halvparten av vårt hundreår med gjennombrøt for det synet at sagalitteraturen i utgangspunktet ikkje er spesifikt nordisk, men ei grein av den allmenne europeiske litteraturen (Poul Rubow, Bjarni Einarsson, Hermann Pálsson). Det har vorti lagt vekt på innverknad frå framand religiøs litteratur (Hermann Pálsson, Régis Boyer), frå fransk trubadurdiktning (Bjarni Einarsson), frå framand historisk litteratur (Lars Lönnroth, Sverrir Tómasson) og franske riddarromanar i prosa (Carol Clover).

Det som granskarane derimot hittil ser ut til å ha vori heller lite interesserte i, er den litteraturen som over alt var dagleg kost i latinskulane, og der antikkens heidne dikttrar stod sentralt, ikkje minst Vergil. Vi er altså no til sjuande og sist komne fram til å leggja vekt på gransking av dei kjeldene til framand påverknad på sagalitteraturen som logisk sett burde ha vori noko av det fyrste.

2 Dido

Alle Vergils verk var kjende i mellomalderen. Men det verket som fekk den største interessa og innverknaden, var det veldige eposet *Æneiden* i 12 bøker, som fortel om ferda til den trojanske helten *Æneas*, etter det homeriske Trojas fall, frå Troja via Karthago til Italia, der *Æneas* og fylgjesveinane hans vert

opphav til Romarriket. I Karthago har Æneas kjærleikseventyret sitt med dronning Dido.

Det elementet i Æneiden som gjorde sterkast inntrykk i mellomalderen, var Didos kjærleikstragedie. Eiliv Skard (1971:30) seier: „Hele stemningen i Æneiden er preget av tragedien til denne kvinne som Vergil avvekslende kaller *pulcherrima* og *miserrima*.“

Då Æneas har vorti sterkt hugteken av Dido, vert overguden Juppiter ottefull for at Æneas skal gløyma den oppgåva han var esla til av gudane, å grunnleggja eit rike i Italia. Juppiter sender difor sonen sin, guden Hermes, til Karthago. Hermes finn der Æneas fullt oppteken med å hjelpa til med å byggja Karthago og kledd i klede som han hadde fått som gåve frå Dido (IV:261–264; jfr. XI:72–75):

Atque illi stellatus iaspide fulva
ensis erat Tyrioque ardebat murice laena
demissa ex umeris: dives quae munera Dido
fecerat et tenui telas discreverat auro.

Og han hadde eit sverd prydd med gule jaspis-steinar
og ei kappe som glødde av purpur frå Tyros, hekk ned frå
akslene hans: Det var gåver som den rike Dido
hadde vovi og brodert med fin gulltråd.⁷

I ein draum viser Hermes seg for Æneas og minner han om kva han er esla til. Æneas er lydig og set seg no føre å sigla bort. Då Dido merkar at Æneas er i ferd med å svikta henne, tek ho til å tenkja på å ta livet sitt. Men til å byrja med løyner ho planane sine. Ho får syster si, Anna, og ei prestinne frå det fjerne vest til å hjelpa seg med å gjennomføra ein magisk seremoni som kan tydast som ein hemn: Dei førebur ei symbolsk brenning av Æneas, med di dei byggjer opp eit bål i løynd av ektesenga til Dido og Æneas.⁸ Dei kleda

⁷ Omsetjingane frå latin til norsk er av Hallvard Magerøy, der ikkje anna er opplyst.

⁸ Ei magisk åtgjerd. Plessis og Lejay (1918:425, merknad 6): „*Effigiem*: dans les cérémonies magiques, on représente la personne qu'on veut atteindre par une image de cire. Voy. Hor. Sat. I, 8, 30.“ Wissowa (III 1899:342, 352): „Die Sitte, dem Toten allerlei Geräte mit in das Grab zu geben, tritt seit frühester Zeit auf. ... Die Ersetzung der nicht vorhandenen (wie die des Germanicus) im Auslande verbrannten Leiche durch ein plastisches Bild des Verstorbenen bezeichnet Tac. ann. III 5 als *veterum institutum*.“ – Eitrem (1933:34) meiner at føremålet med den store offerseremonien opphavleg var uklårt og dobbelt: Anten å vekkja kjærleik hjå Æneas på nytt, eller å støyta han bort. Men Dido innser snart at fyrste alternativet er vonlaust, og vel hemnen. Noko tilsvarende hjå Pöschl (1977:117).

og våpna til Æneas som var feste til senga, skal fylgja med, fyrst og fremst sverdet. Elles er bålet bygd av feit furuved og vedskier av eik. Ein figur som representerer Æneas, vert lagd på bålet (IV:504–508):

At regina, pyra penetrali in sede sub auras
erecta ingenti tædis atque ilice secta,
intenditque locum sertis et fronde coronat
funerea: super exuvias ensemque relictum
effigiemque toro locat, haud ignara futuri.

Men då *det veldige bålet* var reist på fundamentet inst i huset under open himmel av spik-furu og *eikeskier*, prydde dronninga staden med kransar og gravferdslauv, og *la dertil kledda* og *det etterlatne sverdet og biletet på senga*, fullt medviten om si framtid.

Men Dido ventar med å kveikja bålet. Neste morgon ser ho likevel at all von er ute. Ho oppdagar at Æneas har siglt bort med floten sin (IV:586–591). Fyrste tanken hennar då er å samla skip og setja etter (IV:592–594). Ho fantaserer om korleis ho skal hemna seg (IV:600–602):

Non potui abreptum divellere corpus et undis
spargere? Non socios, non ipsum absumere ferro
Ascanium patriisque epulandum ponere mensis?

Kan henda skulle eg riva kroppen hans i stykke og spreia dei utover havet?⁹
Kunne eg ikkje *drepa* fylgjesveinane hans, ja til og med *sjølve Ascanius*, og *setja han på bordet for far hans til festmat*?¹⁰

Men Dido skjønar snart at dette er vonlaust. Ho ropar då ut ei mektig forbanning over Æneas, trojanane og romarfolket i framtida (IV:614–629), og heilt frå seg av sinnsopprør skrid ho deretter til sjølv mordet (IV:645–653):

⁹ Allusjon til den greske segna om Medea. Då ho vart forfylgd av far sin, drap ho, i fylgje ein versjon av segna, bror sin, Apsyrtos, og spreidde stykke av han utover på stader der ho rekna med at far hennar skulle koma, for å hefta han bort.

¹⁰ Denne tanken til Dido har Vergil henta frå greske segner. Kong Atrevs hemnde seg på bror sin, Thyestes, ved at han drap to søner for Thyestes og let bror sin eta dei. Men her kan og vera tenkt på segna om Procne, ei dotter av kong Pandion i Attika, som var gift med Terevs, konge i Trakia. Med honom hadde ho sonen Itys. Men då Terevs valdtok syster hennar, Philomela, drap Procne Itys og servere han til mat for Terevs. Om dette er det fortalt t.d. av Ovid i hans *Metamorphoses* bok VI og XV (jfr. og Heusler 1913:358–361, Jón Helgason 1962:110). – Ascanius var ein son som Æneas hadde med seg frå Troja.

Interiora domus irrumpit limina et altos
 conscendit furibunda rogos ensemque recludit
 Dardanium, non hos quaesitum munus in usus.
 Hic, postquam Iliacas vestes notumque cubile
 conspexit, paulum lacrimis et mente morata,
 incubuitque toro dixitque novissima verba:
 „Dulces exuviae, dum fata deusque sinebat,
 accipite hanc animam meque his exsolve curis.
 Vixi, et quem dederat cursum Fortuna peregi.“

Ho stormar over dørstokken til det inste av huset,
stig i vilske opp på bålet og dreg det trojanske
*sverdet, ei gåve som aldri var tenkt til slikt bruk.*¹¹
 No, etter at ho ei lita stund med tårer i augo
hadde stirt på dei trojanske kleda og den velkjende senga,
la ho seg ned mot puta og sa sine siste ord:
 „De klede, som var meg så kjære så lenge lagnaden
 og gudane tillet det, tak imot sjela mi og løys
 meg frå desse sutene. Eg har levd og gjennomført
 det laupet som lagnaden tildelte meg.“

Deretter støyter ho sverdet i seg.

Det vert ikkje fortalt i bok IV at systera, Anna, sette fyr på bålet.¹² Men eld vert omtala i samband med Didos tiltak fleire stader (IV:640, 661–662, 676), og i bok V (3–5) er det direkte opplyst at bålet til Dido loga slik at det lyste opp heile Karthago.

Som vi skal sjå seinare, har Didos bålferd i Æneiden så tydelege parallellar i Brynhildr Buðladóttirs bålferd i eddatradisjonen at det tykkjest vera grunn til å rekna med at Æneiden har fungert som mønster. Men i Æneiden bok VI har vi ei skildring av ei onnor bålferd som på fleire måtar er endå meir utførleg enn skildringa av Didos bålferd, og som også kan ha gjevi inspirasjon til detaljar i bålferda til Brynhildr. Det er bålferda til ein av mennene til Æneas, hornblåsaren Misenus.

¹¹ Æneas hadde forært Dido dette kostbare sverdet, som han hadde bori i kampen ved Troja. Til attergjeld hadde Dido forært honom det praktfulle sverdet som er omtala i Æneiden (IV: 261–262. Jfr. Plessis og Lejay 1918:434, merknad 5).

¹² Wissowa (III 1899:352): „Nach Verg. Aen. VI 223 und Serv. z.d. St. war es alte Sitte, daß die nächsten Verwandten die Leiche trugen, auf den Scheiterhaufen stellten und diesen anzündeten.“

Etter at Æneas har sigla nordover frå Karthago, kjem han fyrst til Sicilia, og etter viktige hendingar der når han det italienske fastlandet ved byen Cumæ (ved nordsida av Napoli-vika). I eit Appollo-tempel der søker han råd hjå ei sibylle, som spår om framtida hans og rår han til å syta for gravlegging av liket til hornblåsaren Misenus. Misenus hadde fornærma havguden Triton, som drukna han til straff, og liket til Misenus gjorde no heile floten til Æneas-fylgjet urein.

Æneas og fylgjet hans går no i gang med å byggja opp eit himmelhøgt bål av ved av furu, *eik* og ask (VI:214–233; jfr. og XI:182–213):

Principio pinguem taedis et robore secto
ingentem struxere pyram, cui frondibus atris
intexunt latera et ferales ante cupressos
constituunt decorantque super fulgentibus armis.
Pars calidos latices et athena undantia flammis
expediunt corpusque lavant frigentis et unguent.
Fit gemitus. Tum membra toro defleta reponunt,
purpureasque super vestes, velamina nota,
conjiciunt. Pars ingenti subiere feretro.
Triste ministerium! Et subjectam more parentum
aversi tenuere facem. Congesta cremantur
turea dona, dapes, fuso crateres olivo.
Postquam collapsi cineres, et flamma quievit,
reliquias vino et bibulam lavere favillam,
ossaque lecta cado texit Corynaeus ahenus.
Idem ter socios pura circumtulit unda,
spargens rore levi et ramo felicis olivae,
lustravitque viros dixitque novissima verba.
At pius Aeneas ingenti mole sepulcrum
imponit suaque arma viro, remumque tubamque.

Til å byrja med bygde dei opp eit veldig bål av feit furuved og skier av malm-eik. Dei dekte sidene på bålet med svart lauv, og sette opp gravferdssypressar framføre, *og prydde bålet oppå med blenkjande våpen*. Somme auste varmt vatn frå koparkjelane som stod på elden, og dei vaska og salva den kalde kroppen. Folket sukka og stunde. Deretter la dei liket på båra og kasta oppå *dei purpurraude kleda hans*, som alle kjende att. Somme lyfte opp den digre båra. Ei trist teneste! Og på fedrars vis heldt dei faklane innunder med bortsnudd andlet. Alt som var samla på bålet, brann opp, offergåvene av røykelse,

kjøtet av offerdyra, kjelane tømde for olje. Då oska hadde falli saman og logen lagt seg, skvette dei på restane vin, som oska saug i seg. Corynaeus plukka ut beina og la dei i ei koparurne. Deretter bar han tre gonger reint vatn kringom lyden og skvette på dei ein lett dusj med ei grein av det saftige oljetreet. Slik reinsa han folket og sa farvel. Men den fromme Æneas tok ein veldig stein og la oppå haugen til Misenus saman med *våpna*, åra og luren hans.

3 Germanske parallellar til Dido

Dei dramatiske og tragiske hendingane som knyter seg til Dido og Æneas i Æneiden, har interessante parallellar i germansk overlevering, på den eine sida Nibelungenlied (frå kring 1200) og Piðreks saga (vel frå midten av 1200-åra), som står Nibelungenlied nær, på den andre sida heltediktinga i Den eldre Edda, Snorra-Edda og Vølsunga saga (den siste vel frå midten av 1200-åra), dessutan i somme islendingssoger.

I den germanske tradisjonen er det tale om tre mannlege hovudheltar og to kvinnelege: Siegfried/Sigurðr, Gunther/Gunnarr, Hagen/Høgni, og Kriemhild (Piðreks saga: Grímhildr)/Guðrún, Brünhild/Brynhildr.¹³

Nibelungenlied og Piðreks saga har desse parallellane med Æneiden:

- 1) Ein stor helt (Siegfried/Sigurðr) vinn kjærleiken til ei fager og stolt dronning (Brünhild/Brynhildr).
- 2) Helten svik kjærleiken til dronninga.
- 3) Dronninga hemner seg på helten.

Desse parallellane mellom Æneiden og Nibelungenlied/Piðreks saga er så allmenne at det til denne tid har vori lagt lite vekt på dei, eller som Heusler (1922:318, 1973:154) seier:

Wir können in der Entwicklung des Nibelungenstoffs keinen Punkt

¹³ Brynhildr er kjend frå nordisk litteratur, eddadikta, Snorra-Edda, Vølsunga saga og Piðreks saga, og frå danske, norske og færøyske folkeviser. Eit vitnemål om at Brynhildr har etterlati spor også i ikkje-litterær norsk overlevering frå seinmellomalderen, gjev eit utskori bilete på ein stol frå Heddal stavkyrkje i Telemark. På biletet står Brynhildr midt i „vaverlogen“ med Gunnarr på eine sida og Sigurðr på den andre sida, bae til hest. Sigurðr retter fram ringen Andvaranautr mot Brynhildr (jfr. Fett 1907 fig. nr. 61, Universitetets Oldsaksamling 1972–1973:34–35). — Guðrún er kjend ikkje berre frå eddatradisjonen, men og frå islandsk folketradisjon: Bárðar saga Snæfellsáss kap. 7 (1991:123), ei strofe i Gísla saga kap. 19 (1943:62) og Sturlunga saga kap. 190 (1946:519–522), dessutan frå danske, norske („Guro rysserova“) og færøyske folkeviser.

gewahren, wo das Virgilische Epos oder sonstige Lateinpoesie befruchtend eingewirkt hätte.¹⁴

Men ein kan merkja seg at alle desse parallellane mellom Æneiden og Nibelungenlied/Piðreks saga går att i eddatradisjonen.

I eddatradisjonen og Völsunga saga er likvel parallellane med Æneiden mykje meir detaljerte enn i Nibelungenlied/Piðreks saga. Dei fleste parallellane i eddatradisjonen knyter seg til Brynhildr Buðladóttir, men somme til Guðrún Gjúkadóttir. Rollene til desse to heltinnene er i eddakveda til dels så like at dei kan få knytt til seg detaljar av same slag. I denne samanhengen kan nemnast at Theodore M. Andersson har peika på (1980:222–223, jfr. og 1981: 22) at drag frå Brünhild ser ut til å ha vorti overførte til Kriemhild også i Nibelungenlied.

Ettersom Æneiden var så velkjend i mellomalderen, ligg det nær å rekna med at innverknad frå den har vori ein viktig bakgrunn for eit sentralt motiv i den norrøne litteraturen: *Den fornemme fagre kvinna som mislukkast i sin kjærleik*.

Motivet finst i to hovudvariantar:

A Kvinna vert sviken av den ho elskar og hemner seg på han.

B Kvinna vert sviken av lagnaden, men trassar lagnaden og held fast på kjærleiken sin.

Hovudvarianten A finn vi klårt att i tre eddakvede: Brot af Sigurðarkviðu, Guðrúnarkviða in fyrsta og Sigurðarkviða in skamma. Den vonsvikne kvinna er Brynhildr Buðladóttir, og den sviksame elskaren Sigurðr Fáfnisbani. Sigurðr er gift med Guðrún Gjúkadóttir. Bror hennar, kong Gunnarr Gjúkason, får gjennom Sigurðs hjelp og narring Brynhildr Buðladóttir til dronning. Då Brynhildr får greie på den røynelege samanhengen med ekteskapet hennar, hemner ho seg på den måten at ho får Gunnarr og dei to brørne hans til å taka livet av Sigurðr.¹⁵ Slik er hendingane og framstelte i Snorra-Edda (Edda 1931:130).¹⁶

¹⁴ Hans Kuhn (1948–1950:191, 1971:80) ville rekna sjølvmordet til Brynhildr for noko som var innkomi i overleveringa sekundært: „Den Selbstmord Brünhilds meldet kein deutsches Denkmal und auch das älteste nordische, das Brot af Sigurðarkviðu, nicht.“

¹⁵ På same vis får Brünhild i Nibelungenlied mannen sin, Gunther, til å taka livet av Siegfried, i samarbeid med den vonde Hagen.

¹⁶ I eddadiktet Grípisspá (str. 33) og i Völsunga saga (1906–1908:65) er Sigurðr derimot „uskuldig“ i sviket, med di han er villført av dronning Grímhilds list.

Brot har somme fragment av overleveringa: Brynhildr har hemna seg og sytt for å få Sigurðr drepen (str. 3). Fyrst gled ho seg over Sigurðs død (str. 10), men etterpå vert ho knust av sorg (str. 14–15), og i str. 19 minnest ho med vemod dei lagnadstunge nettene då ho og Sigurðr hadde delt seng utan at Sigurðr sveik Gunnarr:

Benvond of lét
brugðinn gulli
margdýrr konungr
á meðal okkar.
Eldi váru eggjar
útan gørvar,
en eitrdropum
innan fáðar.

Brynhilds ambivalente kjensler andsynes Sigurðr kjem og fram i Guðrúnarkviða in fyrsta, der Brynhildr fyrst brukar fiendslege ord mot den syrgjande Guðrún, men deretter legg skulda for ulukka på bror sin, kong Atli. I mektig sinnsopprør sprutar ho ut eld or augo og eiter ved synet av Sigurðs sår. I den etterfylgjande prosaen heiter det:

Brynhildr vildi eigi lifa eptir Sigurð. Hon lét drepa þræla sína átta ok fimm ambáttir. Þá lagði hon sik sverði til bana, svá sem segir í Sigurðarkviðu inni skömmu.

Parallellen med Æneiden er likevel aller mest synberr i Sigurðarkviða in skamma. Også her vert Brynhildr fyrst narra av Sigurðr (str. 4) og hemner seg (str. 10–30), men vert overvalda av kjærleiken sin til Sigurðr etterpå og vil no døy (str. 40). Ho forlangar å verta brend på eit bål prydd med det mest utsøkte utstyr av vevnad og skjold. På ei side vil ho ha den døde Sigurðr, på den andre sida trælur, haukar og kostbare smykke. Tilsvarende framstilling har vi og i Völsunga saga (1906–1908:84) og i Snorra-Edda (1931:131). Likskapen mellom slutten av Sigurðar kviða skamma og Æneiden er påpeika alt av Theodore M. Andersson (1980:241, jfr. 73, 1986:9–10):

pyre and sword are compellingly reminiscent of Dido's fate, and the conclusion of *Skamma* may owe something to Virgil's prototypic victim of blind passion.

Men Andersson går ikkje nærare inn på dette.

Her er likevel ein klår skilnad. Dido søker døden i fortvilning over at livet

hennar har mislukkast.¹⁷ Brynhildr nyttar derimot døden til å triumferer over lagnaden, til ein triumf både for seg sjølv og for Sigurðr, som ho framleis elskar. Deira ungdoms store lukkestund skal opplevast på nytt i Brynhilds dødsferd.¹⁸

I tillegg til hovudlikskapen mellom Æneiden og eddaoverleveringa, Didos og Brynhilds hemn over sviken kjærleik og friviljuge død på bålet saman med biletet eller liket av den sviksame elskaren, kan og spesielle detaljar framhevast som styrkjer overtydinga om samband mellom Æneiden og edda-kveda.

- 1) For det fyrste kan ein nemna den ruvande plassen som eit *sverd* har i båe overleveringane, eit sverd som vert lagt på bålet. I Æneiden brukar Dido den sviksame elskarens etterlatne sverd til å taka livet sitt med. I Sigurðar kviða skamma tek derimot Brynhildr livet sitt med eit sverd som vel er hennar eige. Det ser ut til at diktaren her har rekna med at Brynhildr har vori kledd som ei valkyrje, liksom Brynhildr i Helreið Brynhildar og Sigrdrífa i Sigrdrífumál, jfr. og Gríppspá str. 15, Völsunga saga (1906–1908:68) og Snorra-Edda (1931:130), — alt-så med brynje, hjelm og sverd. Ho lyt difor i Sigurðar kviða skamma smyga seg ut or brynja før ho kan setja sverdet i seg (str. 47):

gullbrynju smó
— vara gott í hug —
áðr sik miðlaði
mækis eggjum.

Men i slutten av den lange monologen som fylgjer i Sigurðar kviða

¹⁷ Pöschl (1977:47–48) gjev ein inngåande analyse av konflikten mellom Æneas og Dido: „Von seiner Schuld und seiner Liebe spricht Äneas bei Virgil nicht. Dabei wollte der Dichter sicherlich zeigen, daß er seine Gefühle ganz bewußt zurückdrängt, um nicht von ihnen überwältigt zu werden. Aber die Kluft, die sich zwischen Äneas und Dido hier auftut, ist nicht nur dadurch veranlaßt; er hat wirklich die Liebe Didos nicht ganz begriffen. ... Äneas hat nicht begriffen, daß Dido nicht mehr Königin, sondern nur noch liebende Frau ist und daß sein Hinweis auf ihre Bindung an Karthago ungehört verhallen muß. Er kann zu seiner politischen Aufgabe zurückkehren, sie aber nicht, weil sie in der Liebe ihr wahres Selbst gefunden hat. ... Dido kann auf die Rede des Äneas, wie sie es dann tun wird, nur mit Verachtung und Haß reagieren. Ihre maßlose Liebe verwandelt sich in maßlosen Haß nach einem jener merkwürdigen Gesetze, die die menschliche Psyche bestimmen.“

¹⁸ I prosainnleiinga til eddadiktet Helreið Brynhildar er det sagt at Sigurðr og Brynhildr vart brende på kvar sitt bål. Men i Helreið, str. 14, reknar Brynhildr med at ho og Sigurðr skal leva saman i Helheimen. Brynhilds død er og omtala i Oddrúnargrátr, str. 19.

skamma, krev Brynhildr at eit sverd skal liggja på bålet mellom henne og Sigurðr liksom ved deira fyrste kjærleiksmøte. Dette er den avlidne Sigurðs sverd (str. 68, jfr. Brot str. 19, Vølsunga saga 1906–1908:84 og Snorra-Edda 1931:131):

Liggi okkar enn á milli
málmr hringvariðr,
egghvasst járn
svá endr lagið,
þá er vit bæði
beð einn stigum
ok hétum þá
hjóna nafni.

- 2) Den andre viktige detaljen er opplysninga i Sigurðar kviða skamma om at Brynhildr dryer *med augo ved dei tinga ho hadde kjær, og legg hovudet på puta* før ho forlet livet (str. 47–48, jfr. Vølsunga saga 1906–1908:83):

Leit hon um alla
eigu sína,
soltnar þýjar
ok salkonur.

Hné við bólstri
hon á annan veg,
ok hjörunduð
hugði at ráðum.

Dette minner om Æneiden (IV:648–652) der Dido har stigi opp på bålet og gripi sverdet (jfr. her framanfor s. 81).

- 3) Ein tredje spesiell likskap finn vi i Vølsunga saga (1906–1908:84–85). Her seier Brynhildr i slutten av monologen sin før ho døy: „Ok fleira munda ek mæla, ef ek væra eigi sár, en nú þýtr undin, en sárit opnask ok sagða ek þó satt.“ I Æneiden (IV:689) heiter det i skildringa av Didos dødskamp: *infixum stridit sub pectore vulnus*. „Det peip i det såret som ho hadde fått under brystet.“ Denne replikken til Brynhildr i Vølsunga saga går og att i litt omlaga form i slutten av Sigurðar kviða skamma (str. 71):

Mart sagða ek,
munda ek fleira,

er mér meirr mjötuðr
málrúm gæfi;
ómun [d.e. røysta] þverr,
undir svella,
satt eitt sagðak,
svá mun ek láta.

Men „undir svella“ i Sigurðar kviða skamma er truleg ei forklárðe omskriving av eit opphavleg *undin* (el. *und mín*) þýtr.

- 4) Ein fjerde detalj i eddakveda som minner om Æneiden, gjeld det *treslaget* som bålet var bygd opp av. Kva emne det bålet var laga av som Brynhildr brenn på saman med Sigurðr, er ikkje opplyst korkje i Sigurðar kviða skamma eller Völsunga saga. Men i eddadiktet Guðrúnarhvöt vil Guðrún Gjúkadóttir at Sigurðr skal koma til henne frá dødsriket („Lenore-motivet“). Guðrún byd då folket sitt å byggja eit høgt bål av *eikeved*, som Sigurðr skal brennast på. Vi må forstå samanhengen slik at Guðrún sjølv vil brennast i lag med honom på dette bålet (str. 20):

Hlaðið ér, jarlar,
eikikostinn;
látið þann und hilmi
hæstan verða!
megi brenna brjóst
þolvafullt eldr
óóóó um hjarta
þiðni sorgir.

Ideen til dette bålet som Sigurðr skal brenna på i Guðrúnarhvöt, har truleg diktaren fått frå tradisjonen om det bålet som Sigurðr og Brynhildr vert brende på i Sigurðar kviða skamma og Völsunga saga (1906–1908:84–85). Som alt nemnt tidlegare (s. 83–84), har drag som eigenleg tilhøyrd overleveringa om Brynhildr, stundom vorti knytte til Guðrún i eddatradisjonen liksom til Kriemhild i Nibelungenlied. Dette kan forklára at Guðrúnarhvöt her har teki vare på eit tradisjonselement som er bortkomi i dei hine kjeldene, at bålet var av eikeved.

Dette finn vi att i Æneiden, ikkje berre i skildringa av det bålet som Dido let byggja, og som var av *ilice secta* (IV:505), men og i skildringa av likbålet til hornblåsaren Misenus, som Æneas og mennene

hans fekk i stand (VI:180–182, jfr. og XI:133–138):

Procumbunt piceae, sonat icta securibus ilex,
fraxineaeque trabes cuneis et fissile robur
scinditur, advolvunt ingentes montibus ornos.

Furutre dett i koll. Steineik gjev klang av øksehogg.
Bjelkar av ask og den lettkløyvde malmeik vert sprengde
i sund med kilar. Veldige stomnar av fjellask
rullar dei ned frå høgdenene.

Og vidare (VI:214–215):

Principio pinguem taedis et robore secto
ingentem struxere pyram.

Til å byrja med bygde dei opp eit veldig bål
av feit furuved og skier av malmeik.

- 5) Ein femte detalj gjeld også sjølve bålet. I Sigurðar kviða skamma. str. 65 er dei veldige dimensjonane til bålet antyda ved at bålet vert kalla *borg*. Og i str. 66 heiter det:

Tjaldi þar um þá borg
tjöldum ok skjöldum,
valarift vel fáð
ok Vala mengi.

Legg omkring den borga
tjeld og skjoldar,
fint dekorert stoff frå Valland
med bilete av Vallands-menn.

I skildringane i Æneiden av dei båla som Dido og Misenus vart brende på, les vi og at bålet var *veldig høgt* og *prydd på ein utsøkt måte*, m. a. med kransar og gravferdslauv (d. e. svart lauv). Det er og tale om *våpen* og *tekstilar*. Men i Æneiden ser det ut til at våpna og tekstilane har vori eigedomen til dei personane som båla er bygde for. På Didos bål brenn ikkje berre ho sjølv og biletet av Æneas, men og kleda deira og våpna til Æneas. På bålet til Misenus ligg staskleda hans og dei viktigaste reiskapane hans i livet, våpna, åra og luren.

- 6) Ein sjette detalj er omtalen av *kvinneleg handarbeid*. Dido hadde sjølv vovi og brodert den flotte kappa som Æneas bar i Karthago. Kvinneleg handarbeid er og viktig i eddatradisjonen, særleg i Guðrúnarkviða

önnur (str. 14–16 og 25–26). Medan den sorgfulle Guðrún er hjá Þóra Hákonardóttir i Danmark, freistar Þóra á kvikka henne opp med flott handarbeid (str. 14):

Hon mér at gamni
gullbókaði
sali suðræna
ok svani danska.

Og seinare freista Grímhildr, mor til Guðrún, á lokka Guðrún til á lata seg gifta med Atli. Mellom dei ting ho vil gjeva Guðrún for á få dette i stand er (str. 26):

Húnskar meyjar,
þær er hlaða spjöldum
ok göra gull fagrt,
svá at þér gaman þykki.

- 7) Ein sjuande detalj har vi i Atlakviða str. 35–37 og Atlamál str. 77–85, der Guðrún Gjúkadóttir hemner seg på mannen sin kong Atli ved at ho skjær hovuda av dei to sønene deira og let Atli, utan at han veit det, eta kjøtet av smågutane til festmat. Dette minner sterkt om dei greske segnene om kongane Thyestes og Terevs (jfr. s. 80 og merknad 10). I mellomalderen vart segnene om Thyestes og Terevs særleg kjende gjennom bøkene til Ovid. Men ein kan ikkje sjå bort ifrå at desse stadene i Atlakviða og Atlamál og kan vera påverka av den staden i Æneiden, der Dido fantaserer om å drepa sonen til Æneas, Ascanius, og setja han fram for far hans som festmat.
- 8) Ein åttande detalj, som vel og er av interesse her, er at vi både i Æneiden og eddadiktinga om Sigurðr finn uttrykk for *kjærleik mellom ein helt og hesten hans*. Dette er ein tanke som har sitt opphav i *Iliaden*. I *Iliaden* (16:130–154) les vi at Akilles låner bort rustninga si og stridsvogna med hestane Xantos og Balios til venen sin Patroklos, som skal berga skipa til akaiane. Men i kampen etterpå vert Patroklos drepen av Hektor. I *Iliaden* (17:426–440) les vi så om korleis hestane reagerte då Patroklos var fallen. Staden lyder slik i Vandviks omsetjing (1951:317–318):

Gangar-paret åt Pelev's son stod utanfor trengsla, og då dei frette om husbond sin at tynaren Hektor støyte i dumba han ned, då tok dei med same til gråten. Fåfengt tok seg på tak Avtómedon, son åt Diores, slo

til hestane gong på gong med den kvinande svepa, prøvde seg stundom med godsleg snakk og stundom med trugsmål. Endå ville dei ikkje i veg til akaian' på valen eller til skutene heim ved det brusande sund Hellespontos. Men som ein bauta-stein, som traust stend botna i auren, oppå ein høgbygd haug over gravlagd mann eller kvinne, *såleis stod dei urikkande fast* med den herlege vogna, *båe med skallen mot jord*, og ned or kvarmane samrann tårene heite og dropla i mold; slik syrgde dei husbond, tunge i hugen av lengt. Dei duvande månene deira fløynde ved åket or gnagputa ned og strauk over molda.¹⁹

Kjærleik mellom ein hest og eigaren hans er og gripande skildra av Vergil.

I Æneiden er ein av hovudmotstandarane til Æneas, Mezentius, hardt såra og sonen hans, Lausus, drepent i slaget. Likevel bed Mezentius folket sitt henta stridshesten hans, Rhaebus (X:858–866):

Haud dejectus, equum duci jubet: Hoc decus illi,
hoc solamen erat, bellis hoc victor abibat
omnibus. Alloquitur maerentem et talibus infit:
„Rhaebe, diu, res si qua diu mortalibus ulla est,
viximus: Aut hodie victor spolia illa cruenta
et caput Aeneae referes Lausique dolorum
ultor eris mecum, aut, aperit si nulla viam vis,
occumbes pariter, neque enim, fortissime, credo
jussa aliena pati et dominos dignabere Teucros.“

Utan å missa modet bad han dei henta hesten, som var hans pryd og trøyst, og som brukte å bera han sigrande ut or alle slag. Han *tala til den syrgjande hesten* slik:
„Rhaebus, så sant noko varer lenge for dei døyeyege, så har vi levd lenge saman. I dag skal du anten sigerrik bera med deg det blodige hærfanget og hovudet til Æneas og hemna smertene til Lausus i lag med meg, eller, dersom kreftene ikkje gjev høve til det, falla i lag med meg. For eg trur ikkje du med din styrke vil lyda framandes bod eller tola trojanar som herrar.“

Etterpå vert både hesten og Mezentius sjølv drepent af Æneas.

Eit tilsvarande kjærlig tilhøve mellom ryttrar og hest les vi om i Brot af Sigurðarkviðu (str. 7), der Hogni fortel Guðrún om Sigurðs død:

¹⁹ Om hesten til kong Alexander den store, Bucephalos, vert det fortalt at han gret over den avlidne herren sin (Steller 1935:1606).

Einn því Hogni
 andsvor veitti:
 „Sundr höfum Sigurð
 sverði högginn.
 Gnafir æ grár jór
 yfir gram dauðum.“

Det same fortel Guðrún til Þjóðrekr i Guðrúnarkviða önnur (str. 5):

„Gekk ek grátandi
 við Grana rœða,
 úrughlýra,
 jó frá ek spjalla.
 Hnipnaði Grani þá,
 drap í gras höfði.
 Jór þat vissi:
 Eigendr né lifðut.“

Og i Völsunga saga (1906–1908:86) seier Guðrún:

„Mikinn gný gerði Grani, þá er hann sá sáran sinn lánardröttinn. Síðan rædda ek við hann sem við mann, en hann hnípti í jörðina ok vissi, at Sigurðr var fallinn.“

Likskapen mellom eddadikta og Iliaden er her i røynda endå større enn mellom eddadikta og Æneiden.

I tillegg til desse spesielle likskapane mellom detaljar i Æneiden og eddakveda kan og nemnast ein meir generell ting. Personar i Æneiden ordlegg seg ofte i *lange monologar*. Ikkje minst gjeld dette Dido. Lange monologar, med vemodig attersyn på fortidige hendingar, er velkjende også frå germansk dikting (t.d. Guðrúnarkviða I, II, III, Oddrúnargrátr, Guðrúnarhvöt, jfr. og Vésteinn Ólason 1992:152), såleis gammalengelsk dikting og islandske fornaldarsoger. I desse høva plar det vera menn, heltar, som fører ordet. Eit særmerke for Den eldre Edda er derimot at vi her finn ei rad døme på sorgfulle *monologar av kvinner* „tregróf kvenna“ (Vésteinn Ólason 1992:152). Fleire granskarar som har skrivi om dette, reknar med at desse kvinnemonologane er frå kristen tid og kan ha hatt samband med onnor europeisk dikting (Vésteinn Ólason 1992:152). I denne samanhengen ligg det likevel nær å tenkja seg at eit av dei viktigaste framande førebileta for desse eddakveda har vori skildringa av Dido i Æneiden.²⁰

²⁰ Jfr. Andersson (1987:26–27) „the short memorial lay of Germanic tradition acquires epic sweep not from an oral-formulaic long form but from Latin epic models“.

Det er ikkje lett å førestella seg at dei som dikta våre overlevte edda-kvede, eller forfattaren av Vølsunga saga, har kjent og brukt Vergils dikting direkte. Alle parallellar med Vergil i eddakveda og Vølsunga saga er der overførte til eit norrønt miljø og støypte saman med element av ekte germansk eller nordisk opphav, fyrst og fremst med segnene om Sigurðr Fáfnis-bani og Guðrún Gjúkadóttir. Ein må då helst tru at dei draga som minner om Vergil både i eddakveda og Vølsunga saga, har komi inn i endå eldre nordisk dikting som har teki opp innslag frå Vergil. Denne diktinga må likevel ha vorti til på ei tid då latinsk skulelærdom og Vergil var vel kjende blant dei som sysla med litteratur i Norden.²¹

Denne eldre nordiske diktinga med innslag frå Vergil, har tilført Vergil-innhaldet viktige nye drag. Når det gjeld Dido-stoffet, lyt ein her fyrst og fremst tenkja på psykologien. Vergils Dido er full av motstridande tankar og kjensler som har overmakta kvar sin gong. I den stunda då Dido dør, er det likevel berre hat mot Æneas som fyller sinnet hennar.

Også i Nibelungenlied og Þiðreks saga er Brynhildr på same måten berre full av krenking, hat og hemnhug så langt vi kan fylgja henne.

I eddaoverleveringa er sinnelaget til Brynhildr derimot meir samansett. Brynhildr kjenner seg fyrst djupt krenkt og hatar Sigurðr. Men samstundes lever ovundringa hennar for Sigurðr vidare i løynd, og bryt fram på nytt når sinnet hennar kjem ut av sin normale balanse. Dette kjem fram ikkje berre i Brot af Sigurðarkviðu, Guðrúnarkviða in fyrsta og Sigurðarkviða in skamma, men og i Vølsunga saga.

I Vølsunga saga seier Brynhildr til Sigurðr ein stad: „Eigi veizt þú gerla mitt eðli. Þú berr af öllum mönnum, en þér hefir engi kona orðit leiðari en ek“ (Vølsunga saga 1906–1908:76). Dette er og grunntanken i den islending-soga som har den tydelegaste og kunstnarleg mest raffinerte varianten av Dido-motivet, Laxdæla saga. Vi har likevel ein skilnad mellom Brynhilds måte å te seg på i eddadikta og Guðrún Ósvífrsdóttirs i Laxdæla. I edda-tradisjonen bryt Brynhilds undertrykte kjærleik til Sigurðr opi fram straks Sigurðr er drepen og hemnen fullført. I Laxdæla saga er derimot Guðrúns kjærleik til han ho tok livet av, ei glo som ligg løynd i inste hjartekráa hennar

²¹ Andersson (1981:25), i tilslutning til fleire eldre granskarar, meiner at viktige element i dei norrøne fråsegnene om Brynhildr og Guðrún (t.d. Brynhilds tårn, Guðrúns falke-draum, dobbelt-bryllaupet og tretta i ei hall) er overtekne frå tysk tradisjon i det 12. og 13. h. å. Det ligg nær å tenkja seg at dei elementa som kan førast attende på Æneiden, er overtekne på same tid. – Heusler (1922:319, 1973:155) seier: „Auch die nordischen Dichter waren nicht *nur* aufs Bewahren ausgegangen: auch ihnen galten diese Südländsfabeln als Vorwürfe zu eigenem Schaffen. Die isländische Brünhild war etwas anderes geworden als die der Franken.“

like til hennar høge alderdom. Fyrst då kjæraste sonen hennar, Bolli, går inn på henne inntrengjande i ein løynleg samtale, lettar ho så vidt på loket: „Peim var ek verst, er ek unna mest“ (Laxdæla saga 1934:228).

Hovudvarianten B av Dido-motivet (jfr. framanfor s. 84) er klårast representert av Helga in fagra i Gunnlaugs saga. Elskaren Gunnlaugr hadde aldri sviki Helga. Men ein vond lagnad, i form av Hrafn Qnundarsons fiendskap mot Gunnlaugr og inngrep frå heidne makter, valdar at dei to elskande aldri får kvarandre. Helga får ingen grunn til å hata Gunnlaugr. Og når ho mot sin vilje vert gift med Hrafn, hemner ho seg ved å lata motviljen sin gå ut over han. Samstundes tek ho imot ei kjærleiksgåve frå Gunnlaugr, kappa *Gunnlaugsnautr*. Etter at både Gunnlaugr og Hrafn er døde, vert Helga gift på nytt, og då med ein mann som steller vel med henne. Men „þat var helzt gaman Helgu, at hon rekði skikkjuna Gunnlaugsnaut ok horfði þar á lǫngum“. Og då ho skal døy, sender ho bod etter kappa (Gunnlaugs saga 1938:106–107):

Ok er skikkjan kom til hennar, þá settisk hon upp ok rakði skikkjuna fyrir sér ok horfði á um stund. Ok síðan hné hon aptr í fang bónda sínum ok var þá þrend.

Denne forteljinga tykkjest vera ein særskilt tydeleg atterklang av åtferda til Dido i Æneiden (IV:648–649), då ho i dødsstunda stirde med tårevåte augo på ekteseng og klede som ho hadde hatt glede av i lag med Æneas.

4 Æneiden og sagakunsten

4.1 Innleiing

I føredraget Aristoteles og Snorre (1986a) har eg tidlegare påvist at ei rekkje av dei krav til det klassiske dramaet som Aristoteles formulerte i sin *Poetikk*, meir eller mindre er oppfylte også i sagalitteraturen. Ja, til og med det aristoteliske kravet om einskap i diktarverket, eit krav som mellomalderforfatarane ofte la lite vekt på, er overraskande godt gjennomført i somme soeverk.

Då Aristoteles formulerte Poetikk-reglane sine, hadde han fyrst og fremst det klassiske dramaet i tankane. Men ei rad av krava hans høver og med praksis i det antikke eposet. Det får vi særskilt godt illustrert nettopp hjå ein epikar som Vergil (jfr. merknad 2, jfr. og Clover 1982:14, 41). I det veldige hovudverket hans, Æneiden, er den indre årsakssamanhengen mellom hendingane openberr for alle. Her er gripande innleving i einskilde heltars og heltinners sjeleliv, konsekvens i karakterteikninga, ein høg grad av objek-

tivitet i personskildringane, idealisering, sømd og lagnadsbunden tragikk. Og heile verket er bori av ein mektig hovudidé: Framstilling av korleis det augusteiske Roms makt og herlegdom voks fram.

Føredraget mitt om Aristoteles og Snorre endar med eit spørsmål: Er likskapane mellom antikkens krav til diktarverket og dei tilsvaer vi finn i sogeprosaaen, resultat av påverknad frå antikkens læremeistarar og diktarar, eller er det her tale om uavhengige parallellar?

Spørsmålet femner så vidt at det kunne vera emne for heile bøker. I denne artikkelen skal eg nøya meg med å peika på somme moment som gjer det truleg at nettopp Vergil har vori ein av hovudformidlarane.

Den bråe oppbløminga av ein omfangsrik profan sagalitteratur på Island i 1200-åra kan taka seg ut som ei gåte dersom ein, som forskarane i eldre tid, til og med „den islandske skulen“, einsidig vil sjå det heile som resultat av ein framvokster på islandsk, nordisk og germansk grunn. Særleg vanskeleg vert dette med tanke på gigantiske episke prestasjonar som Heimskringla, Egla, Laxdæla og Njála. Det imponerande persongalleriet i desse verka kan rett nok noko på veg forklårast ut frå heimlege kjelder som Landnámabók, ættetavler, munnleg tradisjon og annalar. (Annalskriving har truleg vori noko av bakgrunnen for den gjennomført kronologiske framskridinga til handlinga i sagatekstene. Men annalskrivinga er i sitt opphav eit lærd og importert fenomen.)

Viktige drag i komposisjonsteknikken til sogene har utan tvil hatt bakgrunn i munnleg forteljetradisjon, slikt som bruket av draumar, spådomar og forbanningar, eller „episke lover“ som „tretals-lova“, „bakvekts-lova“ og „den sceniske totals-lova“.

Men ei rad sentrale drag ved komposisjonen til desse sagaverka er frammande for vanleg folkeleg forteljing i Norden (segner og eventyr). Eg tenkjer her ikkje berre på det veldige omfanget til desse store sagaverka, men endå meir på den raffinerte komposisjonsteknikken og dei rikt fasetterte personskildringane. Nyare tids systematiske analyse av den litterære strukturen til desse sagaverka har gjort det klårt kor nøye gjennomtenkt den planen har vori som desse store sagaverka vart bygde over. Det same gjeld elles og om fleire mindre sagaverk.²²

Det tykkjest mykje lettare å skjøna korleis islandske sagaforfattarar kunne få idéen til å skapa diktverk som Egla, Laxdæla og Njála dersom vi reknar

²² Som døme på nyare analysar av strukturen til sagaverk kan nemnast Lie (1937), Einar Ól. Sveinsson (1943), Sven B. F. Jansson (1945), Maxwell (1957–1961), Magerøy (1957 og 1977), Andersson (1967), Madelung (1972), Lönnroth (1976) og Clover (1982).

med at dei hadde kjennskap til framand dikting av tilsvarende kvantitet og kvalitet. Og her ligg det då særskilt nær å tenkja på Vergils houdverk, Æneiden.

Æneiden er, liksom dei store islendingsogene, særmerkt ved svært lang-siktig og detaljert planlegging, eit umåteleg persongalleri, intens psykologisk innleving i dei einskilde personrollene, objektivitet i personskildringane og ein tragisk grunntone, der den uavvendelege lagnaden har det avgjerande ordet.

Mønster for Vergil var Homer og eposet *Argonautica* av den hellenistiske diktaren Apollonios frå Rhodos (3. h.å. f. Kr.). I alle desse antikke epos er diktaren sjølv stendig nærverande i framstillinga. Lesaren får frå fyrste stund kunnskap om den endelege utgangen på hendingane. Spaninga til lesaren heng ikkje saman med at han, som i ein moderne roman, ikkje veit kva som vert enden på det heile, men med at han ikkje veit *korleis* det gjekk føre seg.

I det fylgjande skal vi sjå på nokre særdrag ved komposisjonen til Æneiden som har parallellar i sagalitteraturen.

4.2 Om einskap i diktarverket

I den vidgjetne avhandlinga si *Om diktekunsten* seier Aristoteles (sjå Ledsaak 1961:31):

Dei einskilde delane av det som skjer (i diktarverket), må hanga slik i hop at dersom ein rikkar ein einskild del, eller tek han bort, så kjem alt i ulag og fell saman. For eit avsnitt som er slik at det ikkje har noko å seia om det er med eller ikkje, er ikkje nokon del av heilskapen.

Denne regelen er utforma fyrst og fremst med tanke på den gamle greske tragedien. I eit epos kunne eit slikt krav om einskap ikkje gjennomførast så strengt alt av den grunnen at eposet har eit mykje større omfang og er mykje meir samansett og variert i innhald. Men tankegangen til Aristoteles må ha legi bak utforminga av Æneiden, for også i den meiner granskarane å kunna påvisa eit klårt strev etter indre einskap i diktarverket.²³ Den kjende Vergilspesialisten Karl Büchner (1958:1455) seier:

Als wesentliche Handlung ist die Aeneis, in der ein jeder Zug Funktion hat, nichts Überflüssiges neben der Handlung eigenes Recht beansprucht, eine neue Form des Epos, die es bis dahin nicht gab, das dramatische Epos.²⁴

²³ Såleis Heinze (1903:425): „Virgil hat die Regeln des Aristoteles zu befolgen gesucht.“

²⁴ Også sitert med tilslutning av Oppermann (1976:xi).

Büchner tolkar her Æneiden i samsvar med metodane til nyare tids litteraturvitskap, *strukturalismen*. Og dette er visstnok i vår tid eit vanleg syn på Vergils verk. Dei ymse delane av Æneiden peikar alle fram mot den store hovudplanen. Dette er noko som forstandige lesarar av Æneiden måtte kunna sjå også i mellomalderen. Det ligg då nær å tru at denne eigenskapen ved Æneiden kan ha hatt sitt å seia til og med for forfattarane av sagalitteraturen.

Somme har i ny tid gått svært langt i å freista å tolka islandske soger på same måten, som sjølvtilstrekkjelege kunstnarlege einingar. Som døme kan nemnast Margaret Madelungs bok om Laxdøla saga, der forfattaren seier ho har granska saga „as a closed unit“ (1972:x), og at (1972:147, jfr. Andersson 1967:33)

From the larger units down to the smallest linguistic elements the intended poetic meaning is reflected, the whole in the part, the part in the whole.

Eg har sjølv teki avstand frå ei alt for hardhendt gjennomføring av dette prinsippet. I ei melding av Margaret Madelungs bok har eg peika på fleire små-avsnitt i Laxdøla saga som ikkje har tydeleg samanheng med hovudhandlinga i saga (Magerøy 1974:171, 179–182). Og i boka *The Medieval Saga* (1982) argumenterer Carol J. Clover for eit heilt anna syn på sagalitteraturen. Ho held der fram at sagalitteraturen i prinsippet er mellomalderlitteratur, og at sagalitteraturen i sin grunnhått har ein „open komposisjon“, som står i skarp motsetnad til antikkens litterære idealkrav, slik vi møter dei hjå Aristoteles og Vergil (1982:19–20). Carol Clover (1982:41) seier:

It is by now clear that no Icelandic saga conforms to the Aristotelian concept of unity and that the best of them, *Njáls saga*, is the least unified of all²⁵

I fylgje Carol Clover (1982:61–64) er det særmerkt for mellomalderlitteraturen at komposisjonen er meir laus og utflytande. Fleire handlingslaup kan vera køyrde fram side ved side avvekslande (t.d. i Sverris saga, Heimskringla og Njáls saga), og verket er ofte ikkje klårt avgrensa mot andre forteljingar (1982:34–37).

²⁵ Jfr. Maxwell (1957–1961:17): „In their own way they (sc. the sagas) are extremely concise and selective, but they seldom select a plot that Aristotle would have approved“ (sitert også av Clover 1982:22).

I føredraget Aristoteles og Snorre (1986a) har eg likevel freista å visa at ei islendingssoge, Bandamanna saga, langt på veg svarar til dei aristoteliske krav (Magerøy 1986a:60, 1986b:176, 1991:208). Når det gjeld Njáls saga, var det lenge granskarane si meining at den er samansett av fleire opphavleg sjølvstendige delar. Og jamvel Einar Ól. Sveinsson, som gjorde så mykje til å påvisa einskapen i denne saga, rekna med (1954:xlili–lx) at t.d. Kristni þáttur og Brjáns þáttur er utdrag or eldre skrifter. Ian Maxwell, som på fleire måtar føregreip Carol Clovers synsmåtar (jfr. merknad 25), greidde likevel å visa at desse avsnitta i Njáls saga (Kristni þáttur, Brjáns þáttur) høver godt saman med hovudmønsteret i saga, striden mellom godt og vondt, som held fram som ein strid mellom kristendom og heidendom. Det er difor liten grunn til å tru at desse delane av Njáls saga ikkje har høyrst til saga frå opphavet, og at dei ikkje var del av sogeforfattarens eige konsept (1957–1961:37, 42–45).

Jamvel om Njáls saga på mange vis ikkje svarar til *the Aristotelian concept of unity* har såleis nyare granskning vist at også Njáls saga er komponert som ein mektig heilskap, der ein sentral grunntanke gjennomsyrrer verket frå fyrst til sist.

Verk av endå meir imponerande dimensjonar er Snorri Sturlusons Ólafs saga ins helga og Heimskringla. Ettersom desse verka ikkje er rein dikting, men laut hanskast med historisk overlevering og historiske realitetar, kunne dei sjølvsaft ikkje konstruerast med eit slikt krav til indre samanheng og einskap som vi finn i Æneiden.²⁶ Men også her finn vi eit tydeleg og medviti strev etter å skapa heilskap i mangfaldet. Etter kvart som handlinga skrid fram, viser det seg at opplysningar og småavsnitt som i fyrste omgang tykkjest isolerte og tilfellelege, fell inn i meir omfangsrike mønster. Eit sentralt døme på dette er Snorris framstilling av korleis Olav den heilages kongsmakt bryt saman. Ei rad med hendingar som tok til å utvikla seg stilt og fjernt på kvar sin kant, likesom bekker og småelvar i eit vassdrag, sameiner seg etter kvart til ein stendig veksande flaum med uimotståeleg kraft: Eit hendingslaup tek til i det fjerne nord, med Ásbjörn Selsbanis ulovlege handelsferd til Erlingr Skjálgrsson på Sola, eit anna då kong Olav tok frå Hárekr på Tjøtta i Nordland eit syslemannsombod, eit tredje då kong Olav tillet hirdmannen sin Kálfr Árnason å gifta seg med enkja etter den heidensk sinna trønderhovdingen Ólvir á Eggju, som kong Olav haddi lati drepa, eit fjerde hendingslaup langt i sør og vest, der danekongen Knútr Sveinsson inn

²⁶ Maxwell (1957–1961:18): „The sagas were not free to follow a purely artistic line of development. They were conceived as history, and their nature is governed by this fact.“

ríki sikrar herredømet sitt i England og byggjer opp ei knusande overmakt. Alt dette renn så til slutt saman i katastrofen på Stiklestad.

Her er tale om ei målmedviten planlegging av verket med lange perspektiv som godt kan ha vori inspirert av verk som Æneiden.

4.3 Om kunstnarleg økonomi

Dei krava til Aristoteles som er siterte her framanfor (s. 96), måtte føra med seg ein streng kunstnarleg økonomi, som vi finn att hjå Vergil. Heinze (1903: 398) seier:

Virgil vermeidet alles, was zur künstlerischen Wirkung direkt nichts beitragen und den Leser nichts Neues lehren, sondern nur der Vollständigkeit wegen da sein würde.

Carol Clover har, som nemnt s. 97, haldi fram at dette strider mot ein hovudtendens i mellomalderens litteratur. Men som eg har sagt i samanheng med det, har vi i det minste ei islendingsoge der dette kravet til Aristoteles og Vergil er konsekvent gjennomført: Bandamanna saga. Og jamvel i sogeverk som Laxdøla og Njála har nyare gransking vist at den indre samanhengen er større enn ein tidlegare rekna med (jfr. s. 97–98). Til og med ættelistene, t.d. i Njála, som mange lesarar i nyare tid har tykt er forstyrrende og påklistra, var truleg ikkje så forstyrrende for mellomalderens publikum. Folk kjende ofte att dei opprekna personane frå andre samanhengar, slik at forteljingsinnhaldet vart meir levande for dei.

Det har vori vanleg å tala om at sagastilen er *knapp*. Normalt er berre ting som er viktige for handlingssamanhengen, medtekne. Og jamvel om sagaforfattarane sjeldan gjekk så systematisk til verks som Vergil, kan føredømet hans ha vori med på å læra dei å avgrensa seg.

4.4 Om lagnaden

Ei førestelling som spelar ei stor rolle både i den antikke epikken og i den norrøne litteraturen, er trua på ein uavvendeleg *lagnad*. Hjå Homer var *moira* noko suverent og absolutt, som ikkje ein gong Zeus rådde med (Büchner 1976:289). I Æneiden er *Fatum* eller *Fata* „die bewegende Kraft des Gedichts“, særskilt omtala på viktige stader (Büchner 1976:272, 273, 286–289). Men hjå Vergil er *Fatum* identisk med viljen til Juppiter (Büchner 1976:275, jfr. og Oppermann 1976:174). Juppiters plan representerer eit moralsk krav som menneska, fyrst og fremst Æneas, har skyldnad til å underordna seg.

Karl Büchner (1976:290) meinte tilhøvet mellom Æneas og *Fatum* har ulik karakter i dei to halvdelane af Æneiden, bok I–VI og bok VII–XII: „Im ersten wird sich Äneas seines Fatum gewiß, im zweiten führt er seine Bestimmung im siegreichen Kampf zum Ziel.“

Ei slik presis og fin tolking av tilhøvet mellom Æneas og *Fatum* er det vel lite truleg at vanlege lesarar av Vergil i mellomalderen var i stand til å få auga på. Men når Vergil gjer *Fatum* til uttrykk for Jupiters vilje, kunne utan tvil kristne i mellomalderen sjå dette som ein parallell til si eiga tru på lagnaden som Guds vilje. Det kan og nemnast at i Lucans *Pharsalia*, som var mykje lesen i mellomalderen, også i Norden, er *Fatum* og viljen til gudane (*superi*) eitt og det same (jfr. Burck 1976:265, merknad 71).²⁷

I det norrøne språket var elles fleire uttrykk for lagnaden nedarva frå heiden tid: *skop*, *auðna*, *forlog*, *ørlog*, og særleg i diktning også *mjǫtuðr* (Olav Bø 1970:575–577). I den litteraturen som skildrar hendingar i heiden tid, kjem lagnadstrua ofte fram. Og jamvel om den norrøne lagnadstrua utan tvil er noko sjølvstendig og eldre enn kjennskapet til Vergil, kan framhevjinga av lagnaden i Æneiden ha vori med på å styrkja det bruket av lagnadsomgrepet som vi møter så ofte i norrøn litteratur.²⁸

Lagnadstrua er ein viktig bakgrunn for ei mengd stilistiske kunstgrep i litteraturen, både i den antikke og den norrøne, kunstgrep som tener til å gjeva lesaren eller aktørane i litteraturverket førehands opplysning om hendingar i framtida. Ikkje minst hjå Vergil finn ein eit medviti strev etter å få fram indre samanheng og spaning gjennom systematisk bruk av meir eller mindre klåre opplysningar om framtida.

4.5 Inngrep frå gudemakter

Hjå Homer er som nemnt lagnaden, *moira*, noko suverent, noko som jamvel gudane er underlagde. Vitnemål om tilsvarande førestellingar om lagnaden finn ein og døme på i norrøn overlevering (Olav Bø 1970:575–577). Men som vi har sett, er lagnaden hjå Vergil uttrykk for gudanes vilje. Hjå Vergil

²⁷ Lucan vert flittig sitert av den norske forfattaren Theodoricus Monachus (1180-åra). Lucan er også nemnd bland forfattarane til bøkene i Uppsala-kanniken Hemmings testamente av 1299 (Carlsson 1956:522).

²⁸ Baetke (1973:345): „Die Sagas können höchstens einen Schicksalsglauben für das 12. und 13. Jahrhundert bezeugen“, og vidare: „bleibt zu untersuchen, wie weit es sich nicht einfach um den christlichen Vorsehungs- oder Prädestinationsglauben handelt ... Aber vor allem muß man sehen, daß der Schicksalsglaube in den Sagas ein literarisches Motiv ist, das künstlerischen Zwecken dient, ebenso wie die vielen Träume und Prophezeiungen zukunftskundiger Leute.“

vert likevel gudaness vilje støtt realisert på det menneskelege plan. Kraggerud (1989:106–107, jfr. Büchner 1976:276) seier:

Men som vi har berørt ved Dido-handlingen i bind III (s. 103 f.) er menneskehandlingen det primære for Vergil. Det skjedde ingenting under Karthago-oppholdet som ikke kunne forstås på rent menneskelige premisser ut fra de handlendes karakter og motiver.

Dette er ein framstillingsmåte som vi og finn att i den meir avanserte sagalitteraturen. I kongesoger og islendingssoger er det det normale at hendingane utviklar seg utan direkte inngriping frå heidne gudemakter eller kristenguden. Denne regelen er rett nok ikkje unnatakslaus. Fremre delen av Ynglinga saga skil seg ut frå dei vanlege kongesogene ved fråsegn om at Óðinn og andre æser slo seg ned i Svíþjóð, og i kap. 25 les vi at Óðinn gjorde avtale med kong Aun om bloting av kongens søner. I Heimskringla, Óláfs saga Tryggvasonar (kap. 42), er referert ei segn om at jarlen Hákon Sigurðarson blota sonen sin, Erlingr, for å få siger i Jómsvíking-slaget, og at den haglskura som hjelpa jarlen til siger, sette inn etter blotinga. Men slikt er unnatak. At helgenar i kristen tid, særleg Olav den heilage, kan gripa inn i hendingane gjennom draumar, syner og hjelp, er derimot velkjent.

4.6 *Samanknyting av innhaldet*

I store episke verk som Iliaden, Odysséen, Argonautica og Æneiden er ei av diktarens viktigaste oppgåver å få dei mange innhaldsdelane til å hanga saman. Til grunn for alle desse verka ligg førestellinga om ei kontinuerleg tidsframskriding. Men i motsetnad til vanlege annalars primitive opprading av hendingane i tidsrekkefylgje prøver epos-diktarane å gjeva verket sitt ein sterkare indre einskap ved å setja skilde delar av verket i logisk og psykologisk relasjon til kvarandre. Velkjende middel til å få fram slik samanheng er draumar,²⁹ spådomar og varsel, som gjer lesaren (åhøyraren) spana på kva som kjem til å henda etterpå.

Varselet er gjerne eit eller anna påfallande naturfenomen. I Iliaden og Odysséen er torevet det mest vanlege uttrykket for gudaness velvilje eller misnøye. Vergil utmerkjer seg ved at han nyttar slike varsel særskilt ofte og med særskilt stor variasjon (12 svaner, ein eldsloge, eit stjernerap, vin vert til

²⁹ Heinze (1903:306): „Die Traumerscheinungen der Aeneis sind (abgesehen von Didos Träumen IV 465 ff.) nicht natürlichen Träumen, wie sie jeder erfahren kann, angeglichen, sondern vielmehr erbetene oder doch erwünschte Orakel.“

blod, ei brennande pil viser seg på himmelen osb.) (Duckworth 1933:18, med merknad 52).

Framtidige hendingar kan og verta innvarsla ved at ein aktør i eit epos uttalar eit sterkt *ynske* eller ei *forbanning* (Duckworth 1933:23). I Æneiden gjer Didos ulukkesynske for framtida til Æneas, trojanane og romarane i bok IV 607–629 særskilt sterkt inntrykk. Dido ynsker og spår at hatet og fiendskapen mellom hennar folk og etterfylgjarane til Æneas skal vara i ei uendelig framtid. Diktaren tenkjer her ikkje minst på punarkrigane og Hannibal.

I dei einskilde antikke epos finst og hendingar omtala som ligg utanfor eposet si eiga handling. Iliaden sluttar med Hektors bålferd, men reknar med at Akilles seinare kjem til å verta drepen og Troja øydelagd av hellenane, like eins at den trojanske kongsætta ikkje skal forgå, og at Æneas kjem til å verta konge over trojanane. Odysséen sluttar med at Odyssevs kjem heim og tek hemn over friarane til Penelope, men inneheld også ein spådom om at Odyssevs skal døy som ein lukkeleg gammal mann. I Argonautica finst vink om at Jason ein gong skal koma til å forlata Medea, og Æneiden inneheld profeti om ei stor framtid for Æneas og Roma etter slutten på hendingane i Æneiden. Dette er alt noko som ikkje berre lesaren, men også dei menneskelege aktørane i desse eposa er medvitne om (Duckworth 1933:28–36). Men dei framtidige hendingane innanfor eposet sjølv har dei menneskelege aktørane i Iliaden og Odysséen ikkje kjennskap til. I Argonautica får dei derimot opplysning om kva som skal henda (Duckworth 1933:38–40), og menneska i Æneiden får særskilt mykje av vitringar om framtidige hendingar i eposet (Duckworth 1933:89).

Draumar, spådomar og varsel om hendingar i framtida, som spelar ei så stor rolle i komposisjonen til antikkens epos, finst og att i norrøn litteratur, og der så utbreidd at vi ikkje treng nemna døme (jfr. Boberg 1966:194–196).³⁰ Lagnadstunge forbanningar (våbøner) er og velkjende. Jfr. t.d. Vísburrr-sønernes forbanning av far sin i Ynglinga saga (kap. 14), Egill Skallagrímssons *níð* mot kong Eiríkr blóðøx og dronning Gunnhildr i Egils saga (kap. 57) eller den trollkunnige Katlas våbøn over Arnkell goði i Eyrbyggja saga (kap. 20) (jfr. Boberg 1966:196–198).

Desse komposisjonsmiddela har den norrøne litteraturen utan tvil overteki

³⁰ Baetke (1973:343) hevdar at når gudane openberrar sin vilje i draumar i sagalitteraturen, er det „christliches Lehngut“, og at også andre draumar i sogene tener „künstlerischen Zwecken“ (1973:345).

ikkje berre frå antikkens heidne dikting, men endå meir frå kristen litteratur, Bibelen og helgensogene.³¹

Ei særleg vekt vert det i det antikke eposet lagt på orda til ein døyande. I Æneiden bok X er det såleis fortalt om eit slag der helten Oroles fell. Men i dødsaugneblinken let han kameraten sin, Mezentius, vita at også han skal falla, slik det skjer seinare (Duckworth 1933:19, 89). Og Didos profetiske forbanning av Æneas, trojanane og romarfolket i bok IV skjer nett før ho tek livet sitt.

Denne trua på at ein døyande persons siste ord har ei særleg profetisk vekt, finn vi og att i norrøn litteratur. Jfr. t.d. den døyande Þorsteinn Eiríkssons spådom i Grœnlendinga saga kap. 6, eller den døyande Fáfnis siste ord i Völsunga saga (Grœnlendinga saga 1935:259–260, Völsunga saga 1906–1908:44).

Ei onnor form for førevarsel til lesaren i sagalitteraturen har Andersson (1967:60) gjort merksam på. Ein sagahelt og stridsbunaden hans vert ofte skildra i samband med den kampen der helten misser livet. Andersson kallar dette *necrology*. Oftare er det slik at denne skildringa vert gjeven i teksta føre omtalen av sjølve kampen. Skildringa har då funksjon av eit varsel.

Eit kjent døme er skildringa i Heimskringla av kong Olav Tryggvason føre slaget ved Svolder (sjå Heimskringla I 1941:357):

Óláfr konungr stóð í lyptingu á Orminum. Bar hann hátt mjök. Hann hafði gylltan skjöld ok gullroðinn hjálm. Hann var auðkenndr frá þórum mönnum. Hann hafði rauðan kyrtíl stuttan útan um brynju.

Eit anna døme er Gísli Súrsson i Gísla saga (1943:112):

Gísli var svá búinn, at hann hafði í hendi øxi ok gyrðr sverði ok skjöld á hlið; hann var í kufli grám ok hafði gyrt at sér með reipi.

Liknande skildringar finst alt hjå Homer, som i Iliaden (16:130–144), der Patroklos tek på seg rustninga til Akilles føre den kampen der han kjem til å falla. I Vandviks omsetjing (1951:286):

Så han [d.e. Akilles] tala. Då væpna seg hin [Patroklos] med blenkjande kopar.

³¹ Jfr. Boberg 1966:194–196. Baetke (1973:346): „Sofus Larsen hat gezeigt daß die Träume in den Sagas ebenso wie die Visionen und Prophezeiungen ihren Ursprung in den erbaulichen Schriften, Heiligenviten und Legenden haben.“

Spenger av glitrande malm han fyrst kring føtene lagde,
 hekta dei saman med spenne av sylv over smalaste leggen.
 Og over bringa han drog den snøgge Akilles si brynje;
 vent var ho smidd og blenke så bjart som ei tirande stjerne.
 Spente så fast over herd slagsverdet med sylvnagla handfang,
 og over armen han tok den digre og herdige skjolden.
 Dinest drog han på hovudet ned den velsmidde hjelmen,
 prydd med ein dusk som var gjord av harg, og som ageleg duva.
 Fann seg til sist to duglege spjut som høvde åt handa.
 Spjutet åt Pelevs' modige son let han vera å taka,
 tungt som det var og digert og sterkt.

Eit særskilt nærliggjande mønster for skildringar av denne typen i sagalitteraturen finn ein i Æneiden bok XII. Tvikampen mellom Turnus og Æneas er den mest dramatiske hendinga i heile eposet. Utstyret til den dødsvigde Turnus er her skildra på denne måten (XII:87–94):

Iipse dehinc auro squalentem alboque orichalco
 circumdat loricam umeris; simul aptat habendo
 ensemque clipeumque et rubrae cornua cristae,
 ensem, quem Dauno ignipotens deus ipse parenti
 fecerat et Stygia candentem tinxerat unda.
 Exin, quae mediis ingenti annixa columnae
 aedibus adstabat, validam vi corripit hastam,
 Actoris Aurunci spoliū, quassatque trementem.

Deretter la han [d.e. Turnus] kring akslene sine
 ei brynje budd med gullplater og lysande massing.
 Og samstundes tok han på seg sverdet og skjoldet
 og den raude framståande hjelmbusken,
 det sverdet som eldguden [d.e. Vulcanus] sjølv hadde smidd
 til far hans [far til Turnus], Daunus, og herda i vatn frå Styx.
 Så greip han med kraft eit spjut som stod stødd
 til ein veldig stolpe midt inne i huset,
 og som var teki som hærfang frå aurunkaren Actor,
 og riste det slik at det dirra.

Det er lett å tenkja seg at denne staden i Æneiden, som merkjer seg slik ut, har vori eit kjært føredøme for seinare imitasjon.

Både hjå Homer og Vergil finst eit stildrag som har vori kalla *profetisk ironi* (Duckworth 1933:77–78): Ein person trur at ein ting skal føra til lukke,

men lesaren skjønar at tingen i staden vil føra til ulukke. Æneiden (bok II) har eit godt døme på dette, der dei trojanske ungdomane jublande kappast om å draga den lagnadstunge trehesten inn i Troja. Eit døme på det same er Didos brått oppvekke forelsking i Æneas.

I sagalitteraturen har vi ein velkjend parallell i jomsvikinganes brautande lovnader i gildet hjå kong Sveinn tjúguskegg, der dei lova å gjera hærferd mot Hákon jarl i Noreg.

Duckworth (1933:79) seier: „Vergil, like Homer, strikes a tragic note of foreboding at the time of the greatest joy and happiness of a character“. Som døme nemner han at Dido, midt i skildringa av den store velkomefesten for trojanane i Karthago vert kalla „*praecipue infelix, pesti devota futurae*“ (I: 712). Midt under omtalen av kjærleiksmøtet mellom Dido og Æneas i berg-hola heiter det: „*Ille dies primus leti primusque malorum causa fuit*“ (IV: 169–170). Og i bok V fortel guden Neptunus til Venus at Æneas og folket hans skal landa trygt ved Avernus (i Italia), men at ein av dei skal missa livet på vegen (Palinurus).

Noko tilsvarende har vi i Gísla saga (kap.6), der dei fire Haukadals-mågane drikk saman og er lystige og slår stort på. Men den vise Gestr Oddleifsson spår at venskapen mellom dei ikkje kjem til å vara lenge. Eit anna døme har vi i Njáls saga (kap.1), der hovdingen Høskuldr Dala-Kollsson i eit gjestebod stolt syner fram den vakre dotter si til bror sin, Hrótr. Men Hrótr seier at jenta kjem til å verta til ulukke for mange.

Duckworth (1933:70) seier:

Again and again the epic poets refer to the ignorance of a character concerning his own fate or that of another person.

Og:

The struggle of Dido between her growing love for Aeneas and her vow of fidelity to Sychaeus (Aen. IV,9–29) ... heightens the reader's anticipation of the culmination of the love affair.

Slik skildring av sjelekval andsynes ei viktig avgjerd har vi eit særskilt gri-pande døme på i Snorris soger om Olav den heilage, der han skildrar Olavs sjelestrid i Garðaríki framfor avgjerda om å venda attende til Noreg. I Heims-kringla les vi om ymse planar som Olav hadde å velja mellom: „*hafði hann stórar áhyggjur ok hugsaði, hvert ráð hann skyldi upp taka*“ (Heimskringla II 1945:339). Men det som får han til å taka ei endeleg avgjerd, er kong Olav Tryggvason, som syner seg for han i ein draum (i kap. 188).

4.7 Aningar

Eit særmerke for Vergil, og noko som skil han ut frå dei eldre antikke epikarane, er det at han skaper spaning på ein subtil måte ved å lata lesaren få berre uklåre *aningar* om ting som kjem til å henda i framtida. Den amerikanske granskaren Georg Duckworth kallar dette for *foreshadowing*. Duckworth (1933:6, jfr. s. 26) definerer *foreshadowing* i det antikke eposet slik:

To foreshadow signifies to give information, in a more or less vague manner, but in a way to arouse curiosity, as to what *may* happen in the future.

Termen *foreshadowing* vert likevel ikkje brukt på same måten av alle granskarar. Om sagalitteraturen seier Andersson (1967:49): „The most obvious and ubiquitous rhetorical device in the sagas is foreshadowing.“ Som døme på typar av *foreshadowing* i sogene nemner han draumar, spådomar, åtvaringar, våbøner, varsel av daude ting og aningar (1967:49–53). Vi ser altså at Andersson nyttar ordet *foreshadowing* i ei vidare tyding enn Duckworth. Etter Duckworths definisjon er det berre *aningar* som høyrer inn under definisjonen av *foreshadowing*.

Det som Andersson kallar *foreshadowing*, vert av Margaret Madelung (1972:18) kalla *foreknowledge*. Som typar på *foreknowledge* nemner ho „dreams, curses, premonitions, and prophecies“.

Einar Ól. Sveinsson (1943:42) skil heller ikkje klårt mellom dei ymse typar av opplysning om framtida. I Njála, seier han, „úir og grúir af fyrirboðum: forspám, fyrirburðum, hugboði, draumum og ráðagerðum“.

I denne samanhengen vil eg likevel halda meg til Duckworths definisjon av *foreshadowing*, som eg jamstiller med *aning(ar)*.

Hjá Vergil er aningane ofte framkalla hjå lesaren av diktaren sjølv. Didos kjærleikskatastrofe får lesaren såleis eit vink om når diktaren tidleg i omtalen av henne kallar Dido *infelix* (ulukkeleg). Og den ulukkelege utgangen for rutulane i krigen deira med trojanane vert førebudd hjå lesaren gjennom diktarens karakterisering av krigslysta deira: „contra fata deum perverso numine poscunt“, d.e. mot gudaness vilje og alle varsel krev dei krig (VII:584, jfr. Duckworth 1933:49, jfr. og:13, 20).

Oftare kan det vera stort fråstand mellom ei slik uklår *foreshadowing* og den staden i eposet der den aktuelle hendinga går i oppfylling. Såleis vert Didos død antyda alt i bok I 712 ved uttrykket *infelix, pesti devota futurae* („ulukkeleg, vigd til ein framtidig katastrofe“), medan det fyrst er i slutten av bok IV at Dido tek livet sitt (Duckworth 1933:51, jfr. og 59, 63).

Ein spesialitet for Vergil er det at ikkje berre diktaren, men og *aktørane sjølve* i eposet kan gjeva uttrykk for aningar med sine eigne ord (Duckworth 1933:89). Dette tener til å auka spaninga hjå lesaren endå meir enn hjå Homer, der personane er „blinde“ for framtida. Såleis gjev Nisus i bok IX 210–211 uttrykk for at han kan koma til å falla, slik han og gjer seinare (IX:465–467). I IX 289 gjev Euryalus, venen til Nisus, ord for otte for at mor hans skal koma til å gråta dersom han fell. Og rutularkongen Turnus, som lenge (i bok IX–XI) var ved godt mod, vedgår etter Camillas død (i IX) at også han kan koma til å verta drepen (XII:14–17, 50–51, 72–74). Duckworth (1933:90–91, jfr. og 19, 89) seier: „Vergil is skilful in building up an atmosphere of oncoming tragedy through the words of the characters involved“.

Sagalitteraturen har det sams med Æneiden at aningar spelar ei stor rolle.

Mellom aningar og spådomar i sogene er sjølv sagt grensa uklår. Men ein kan seia det slik at spådomar plar fortelja om noko som skal henda i framtida pointert, detaljert og konkret, og er gjerne framborne av personar med klårt uvanlege givnader (profetar, helgenar, „sjåarar“). Aningar er derimot noko som plar verta uttala av „normale“ menneske i samtalar, og dei har, som påpeika av Duckworth (1933:6, jfr. og 26), eit meir upresist eller diffust innhald. I sogene er det likevel støtt kloke personar som har „aningar“, og aningane går alltid i oppfylling.

Nokre døme på aningar:

Heimskringla. I Óláfs saga Tryggvasonar (kap. 43) frir kong Haraldr grenski til dronning Sigríðr Tostadóttir. Haraldr seier om den kona han alt har, dronning Ásta, at ho er av lågare ætt enn han. Men Sigríðr svarar (*Heimskringla* I 1941:288): „Vera kann þat, at þú sér ættstærri en hon. Hitt mynda ek ætla, at með henni myndi vera nú beggja ykkur hamingja.“ — Dronning Sigríðs ord siktir til det at dronning Ásta no gjekk med eit barn, som seinare skulle verta kong Olav den heilage.

Egils saga. Þórólfr, den eine av dei to sønene til den norske stormannen Kveld-Úlfr, spør far sin om korleis faren hadde svara på kong Haralds tilbod om å verta kongens lendmann. Kveld-Úlfr svarar (*Egils saga* 1933:14):

Ek sagða svá, sem mér var í hug, at ek mynda aldri ganga á hønd Haralds konungi, ok svá myndi þit gera báðir, ef ek skylda ráða; ætla ek, at þær lykðir muni á verða, at vér munim aldrtila hljóta af þeim konungi.

Þórólfr nektar å lyda farens råd. Han vert kongens lendmann. Men etter kvart som saga skrid fram, kjem det nye negative signal: Kong Haraldr vert raud og

tagal i gjestebodet hjá Þórólfr då han ser at Þórólfr har mange fleire krigarar enn kongen sjølv. Kongen tek no til å lyda på baktalinga til Hildiríðar-sønene. Til slutt vert Þórólfr drepent av kongen personleg, og skyldfolket til Þórólfr rømer til Island.

Laxdæla saga. Den islandske stormannen Óláfr pái er i Noreg, og ein nordmann, Geirmundr, ynskjer å fylgja honom til Island. Men Óláfr har motførestellingar (*Laxdæla saga* 1934:78):

„Eigi myndir þú fara á mínu skipi, ef ek hefða fyrr vitat, því at vera ætla ek þá munu nokkura á Íslandi, at betr gegndi, at þik sæi aldri.“

Då Geirmundr kjem til Island, vert han gift med dotter til Óláfr. Men ekteskapet vert lite lukkeleg. Geirmundr har og med seg sverdet Fótþítr, som seinare vert brukt til å drepa hovudhelten i saga, Kjartan Ólafsson.

Njáls saga. I eit gjestebod hjá hovdingen Høskuldr Dala-Kollsson er bror til Høskuldr, Hrótr, til stades. Høskuldr syner stolt fram dotter si, Hallgerðr, for Hrótr (*Brennu-Njáls saga* 1954:6–7):

Hon var frið sýnum ok mikil vexti ok hárit svá fagrt sem silki ok svá mikit, at þat tók ofan á belti.

Høskuldr sa då til Hrótr:

„Hversú lízk þér á mey þessa? Þykki þér eigi fògr vera?“

Hrótr tagde fyrst. Men då Høskuldr spør han på nytt, svarar han:

„Ærit fògr er mær sjá, ok munu margir þess gjalda; en hitt veit ek eigi, hvaðan þjófsaugu eru komin í ættir vórar.“

Seinare i saga vert Hallgerðr medskuldig i at alle tre ektemennene hennar vert drepne. Ho let folket sitt stela mat frá ein annan gard, og håret hennar spelar ei velkjend rolle i fråsegna om Gunnarr frá Hlíðarendis død.

Gísla saga. Ein mann som var kjend for sin klokskap, var den nordvest-islandske hovdingen Gestr Oddleifsson. I *Laxdæla saga* tyder han ein viktig draum for Guðrún Ósvífrsdóttir. I *Gísla saga* er han til stades på eit ting der også brørne Gísli og Þorkell Súrssonar og mågane deira, Þorgrímr Þorsteinsson og Vésteinn Vésteinsson, er med. Dei fire mågane fylgjast át på tinget og gjer mykje vesen av seg. Då seier bonden Þorkell auði til Gestr (*Gísla saga* 1943:21):

„Hvé lengi ætlar þú, at kapp þeira Haukdæla ok yfirgangr muni vera svá mikill?“

Men Gestr svarar:

„Eigi munu þeir allir samþykkir it þriðja sumar, er þar eru nú í þeim flokki.“

Etter eit ár bryt det ut fiendskap mellom Porkell og Þorgrímr på den eine sida og Gísli og Vésteinn på den andre sida, eit fiendskap som fører til at alle fire vert drepne før det endar.

Spredde dømme på omtale av aningar finst og i samtidssoene, men er der ikkje utnytta på ein så djuptgripande måte i komposisjonen som i Heims-kringla og islendingsogene. Eit viktig dømme har vi likevel i Sverris saga (kap. 111), der kong Sverre gjev etter for dronning Margréts ynskje om at Nikolás Árnason skal verta biskop, men legg til (Sverris saga 1920:118):

„En eigi vænti ek, at langt líði heðan, áðr en bæði man þú ok margir aðrir þessa iðrask.“

Biskop Nikolás vart som kjent seinare ein av kong Sverres hovudmotstandarar.

Særmerkt for aningar, liksom for draumar og spádomar, som er omtala i islendingsogene, er det at dei alltid går i oppfylling. Stundom er det likevel slik at den personen sem får opplysning om ei aning, ein draum eller spádom, ignorerer varselet. Men det hemner seg støtt. Vésteinn, i Gísla saga (kap. 12), held fram den lagnadstunge ferda til Haukadals trass i átvaringar (Gísla saga 1943:40–41). I Njála (kap. 55) har Njáll sagt til Gunnarr frá Hlíðarenda (Brennu-Njáls saga 1954:139):

„Veg þú aldri meir í enn sama knérunn en um sinn ok rjúf aldri sætt þá, er góðir menn gera meðal þín ok annarra.“

Men just det gjer Gunnarr. I Hrafnkels saga (kap. 3) rid sauegjætaren Einarr på den hesten det hadde vori forbodi honom å rida på under trugsmål om dødsstraff (Hrafnkels saga Freysgoða 1950:102–105). Alle stader går det gale.

Jamvel om ein person tek eit farleg varsel på alvor og freistar å styra unna ulukka, slik som i Gunnlaugs saga (1938:55–57) eller Gísla saga (1943:22–24), går det gale. Den uavvendelege lagnaden går sin gang.

Den teknikken, å lata dei menneskelege aktørane sjølve gjeva ord for

aningar om framtidige hendingar, som vi i det antikke eposet fyrst og fremst finn hjå Vergil, kjenner vi altså att i aningane i sagalitteraturen. Her ligg det nær å rekna med ein historisk samanheng. Idéen til å skapa spaning og samanheng i sagaverket ved hjelp av aningar kan sogeforfattarane ha fått ved lesing af Vergil.

Den tilstundande lagnaden kan hjå Vergil verta endå sterkare innprenta ved *oppattak* av uttrykk som minner lesaren om at noko spesielt er i vente. Såleis då Æneas i bok II fortel om den trehesten som trojanane var uforstandige nok til å sleppa inn i byen. I samband med detta gjev Æneas gong etter gong uttrykk for at byen Troja var dømd til undergang. I II:227 kallar han hesten *fatalis machina*, i II:245 *infelix monstrum*. Og uhyggeverknaden vert auka endå meir ved at hesten stansar i porten og det kjem klang av våpen ut or buken hans fire gonger (Duckworth 1933:60–63).

Denne teknikken med oppattak av dårlege aningar føre ein katastrofe har vi oftare døme på i sagalitteraturen. I Gísla saga (1943:40–41) vert såleis Vésteinn átvara tre gonger: „Ok vertu varr um þik.“ Og dei draumkonene som Gísli Súrsson ser gong etter gong i den siste levetida si, gjev stendig meir påtrengjande aning om korleis han skal døy (Gísla saga 1943:70–109). Einar Ól. Sveinsson har (1943:43) peika på korleis oppatteken omtale av Hallgerðs hår i Njála og av slag som ho fekk av ektemennene sine, gjer desse vonde varsla stendig meir inntrengjande: „Er það eins og bergmál berist frá einu til annars, hvert fær banvænt innihald af öðru.“

4.8 Retardasjon

Bruket av aningar tener til å skapa spaning. Eit anna middel hjå Vergil til å skapa spaning er *retardasjon*, innskot av stoff som hefter hovudhandlinga framføre dramatiske toppar (Duckworth 1933:66, 70, Heinze 1903:117–119, 317–319). Æneiden bok VI fortel om ferda til Æneas gjennom underverda. Målet for ferda er den ugløymande samtalen mellom Æneas og far hans, Anchises, som forkynner ein mektig profeti om Roms framtidige stordom. Men før Æneas kjem så langt, må han og lesaren gjennom ei rad heftande hindringar, samtalar med Palinurus, Dido og Deiphobos og skildringa av Tartaros (Duckworth 1933:92). Utmålinga av Didos sjelelege forvirring føre sjølv mordet er eit anna døme. At Dido vil ta livet sitt dersom Æneas forlet henne, er alt opplyst gong etter gong, som i (IV:450–451):

Tum vero infelix, fatis exterrita, Dido
mortem orat; taedet caeli convexa tueri.

Då ynskte den ulukkelege Dido seg dauden, oppskræmd som ho var av vanlagningen sin; ho fekk ulyst til å sjå himmelkvellen lenger.

Men sjølv mordet vert utsett ved Didos fortvila vingling mellom mogelege alternativ: Skal ho audmykja seg og gifta seg med den numidarkongen ho alt har avvist (IV:535–537) eller skal ho freista å sigla etter Æneas for å vinna han att (537–539) eller skal ho samla troppene sine og hemna seg på trojanane? (547) (Duckworth 1933:98).³²

Ein tilsvarande komposisjonsteknikk finn ein og i sagalitteraturen, diskutert av Andersson (1967:41–43). Gode døme på retarderende innskot i sogene er skildringa i Heimskringla av korleis sveakongen, danekongen og Eiríkr jarl føre Svolder-slaget står og kommenterer dei einskilde skipa etter kvart som kong Olav Tryggvasons flåte sigler framom, og alle dei innskotne småforteljingane framføre skildringa av slaget på Stiklestad. Det same kan seiast om dei førebuande hendingane framføre Vínheiðr-slaget i Egils saga, eller framføre Brjáns-slaget i Njála.

Andersson (1967:73) rekna denne retardasjonsteknikken med til „genuine innovations in Norse narrative style“. Sogeforfattarane har truleg lært denne retardasjonsteknikken av fleire førebilete. Men Æneiden må ha vori eitt av die viktigaste.

4.9 *Gradvis tilnærming*

Eit viktig kunstmiddel hjå Vergil er *gradvis tilnærming* til viktige scener. Eit godt døme er det fyrste møtet mellom Æneas og Dido. Heinze (1903:117–119) omtalar dette slik:

Didos Auftreten ist zwiefach vorbereitet. Aeneas hört zuerst von ihr durch Venus; die kunstvolle Erzählung ist darauf berechnet, nicht zu belehren, sondern einzunehmen. Mitleid wird im Hörer erweckt, das in Bewunderung übergeht. ... Und dann sieht zweitens Aeneas diese Stadt selbst, Didos Werk. ... ihren menschlichen Sinn, der fremde Größe ehrt und fremdes Leid mitfühlt, erkennt er [d.e. Æneas] aus den

³² Andre døme på retardering i Æneiden gjev Büchner (1976:285): „Der Krieg wird schließlich entschieden durch den Zweikampf Äneas gegen Turnus, in dem Äneas Turnus tötet. Die Spannung aber wird zum Schluß des zwölften Buches erhalten und gewaltig erhöht durch ein kunstvolles Spiel von Retardierungen, durch die das Zusammentreffen Turnus-Äneas zwar immer wieder in Sicht kommt, immer näher rückt, aber immer wieder verhindert wird.“ Døme vert opprekna (jfr. og Heinze 1903:317–319).

Bildwerken des Tempels. ... Nun erst erscheint Didos selbst, und ihre Erscheinung entspricht dem Bilde, das vorbereitet war. ... Das ist ein In-Szene-Setzen, wie es mir in der antiken erzählenden Literatur sonst nicht bekannt ist. ... Auch Dido ihrerseits ist auf die Erscheinung des Aeneas seit langem und stufenweis vorbereitet.

I samband med Æneas' (Vergils) skildring av Trojas fall (i bok II) seier Andersson (1976:73, jfr. 1967:15, 38): „Virgil's technique is to initiate us gradually into the scene“. Trojas fall er noko lesaren oppfattar „first as a dream, then as a dull murmur, then as a sudden and confused revelation, and finally as a view of itemized destruction“.

Eit godt døme på slik gradvis tilnærming har vi i Snorris Óláfs saga helga (Heimskringla II 1945:41–43) i presentasjonen av kong Sigurðr sýr, då dronning Ástas bodberarar kom til han med bod om at sonen hennar, kong Olav Haraldsson, var ventande. Vi les at kong Sigurðr var ute på ein kornåker då bodberarane kom til han. Vi les om onnefolket og kva dei dreiv med, at kong Sigurðr var med og førte tilsyn med arbeidet. Vi les om arbeidskleda og utsjånaden hans, karaktereigenskapane og familien hans, ætta hans, korleis han reagerte på den sensasjonelle budskapen, at han tok på seg dei festkleda som dronning Ásta hadde sendt, drog heim til gards og byrja å taka seg av gjestene. Så tek gjestebodet til, og etter kvart dei politiske drøftingane.

Eit anna døme på slik gradvis tilnærming er skildringa i Óláfs saga Tryggvasonar (Heimskringla I 1941:353–355), av då sveakongen, danekongen og Eiríkr jarl fulle av spaning stod og såg på at kong Olav Tryggvasons flote siglde framom, det eine skipet stendig større enn det andre, med kongens skip, Ormr inn langi, til slutt.³³

Parallellane mellom døma i Æneiden og i sagalitteraturen er klåre nok. Men slik gradvis stiging er så velkjend både frå annan litteratur og folkeleg forteljing at vi knapt kan nytta dette til argument for trua på spesiell påverknad frå Vergil.

4.10 *Natur og scenisk arrangement*

4.10.1 Vergils bruk av naturen

Heinze talar om „Sparsamkeit der Naturbeschreibung“ hjå Vergil (1903:390, 391, jfr. Oppermann 1976:101–104, 120–124, 159, 168–169):

³³ Lönnroth (1963:84–85) meiner førebiletet her er henta frå Karl den store-tradisjonen (St. Gallen-munkens fråsegn om langobardarkongen Desiderius).

Die Beschreibung von Örtlichkeiten beschränkt sich, wie früher schon angedeutet wurde, auf ganz wenige Fälle, in denen der Handlung ein stimmungsvoller Hintergrund gegeben werden soll. Am ausführlichsten wird, in acht Versen, der Hafen an der libyschen Küste beschrieben (I:159).

Andre legg likevel større vekt på naturskildringane hjå Vergil. Andersson seier (1976:53, jfr. Reeker 1971):

The literature on Virgil commonly speaks of his pictorial genius and his special appreciation of natural scenery. ... Virgil's use of landscape as a backdrop for epic action began to come into focus with Hans Dieter Reeker's dissertation on the subject.

Og Heinze (1903:314) held fram at Vergil „die Einzelteile seiner Erzählung *szenenhaft* komponiert“.

Andersson (1976) gjev ein detaljert og kjenslevar analyse av Vergils bruk av naturen som ramme kring dei dramatiske hendingane i Æneiden. Fleire av dei eigenskapane som Andersson framhevar som særigne for Vergil, har klåre parallellar i sagalitteraturen.

No er det rett nok slik at dei parallellane i sagalitteraturen som eg kjem til å tala om i det fylgjande, ikkje treng ha hatt berre Æneiden til mønster. Ikkje minst når det gjeld kongesogene, må ein rekna med litterære førebilete av ymse slag. Men hovudsaka her er at Æneiden kan ha vori eit av dei viktigaste førebileta for sagaskrivarane, direkte eller indirekte.

Eg skal her nøya meg med å peika på nokre få, men viktige typar av parallellar.

4.10.2 „Complementary Perspective“ („Alternation of Focus“)

Andersson (1976:64): „Virgil's technique of complementary perspective, according to which a view is projected first from one side and then from the other.“ Døme Andersson nemner: Frisen i Junos tempel i Karthago inneheld bilete av Trojanar-krigen. Æneas får auga på frisen før han møter Dido (1976:63–64): „The frieze elaborates Aeneas's view of Carthage, but also reveals Carthage's view of Aeneas.“ Når trojanane nærmar seg Karthago, ser dei ei strandline og hamn, men bakom den skog og fjell. Når Æneas er komen i land, går han opp på ei høgd og ser andre vegen ut mot havet etter dei kameratane han saknar (1976:59, 60, 64). Medan Æneas ser på frisen, kjem Dido omgjeven av ein flokk unge kvinner og gjer straks inntrykk på Æneas.

Æneas stig ut or den skya han er løynd i, og gjer straks inntrykk på Dido (1976:64–65). Æneas får auga på murane til Evanders by, og samstundes får Pallas, sonen til Evander, auga på floten til Æneas (1976:152, Æneiden VIII: 97–110).

Slikt *complementary perspective* er og eit velkjent kunstgrep i sagalitteraturen, t.d. i Sverris saga, der vi avvekslande les om hendingar som gjekk føre seg på birkebein-sida og hjå fiendane deira, like eins i Snorris soger om Olav den heilage, t.d. i skildringa av førebuingane hjå bae partar framføre Stiklestad-slaget. Sameleis i Njáls saga føre den kampen der Gunnarr frå Hlíðar-endi vert drepen, eller i Laxdøla saga framføre dei kampane der Kjartan Óláfsson og Helgi Harðbeinsson fell (Laxdøla saga 1934:152–154, 186–191).

4.10.3 Vidt perspektiv over skildringa

Andersson (1976:72): „This is the view from above favored by Virgil in visualizing a general configuration.“ Andersson nemner som døme Vergils skildring av korleis grekarfloten løyndeg stemner frå Tenedos-øya over sundet mot Troja om natta i måneskin. Eit endå vidare perspektiv har vi i Vergils storfelte skildring av korleis trojanarfloten kjempar seg over Mellomhavet frå Sicilia til Karthago gjennom eit forrykande uver, sendt fra himmelen av gudane.

I sagalitteraturen har vi nok av døme på hendingar som går føre seg med eit vidt geografisk perspektiv til bakgrunn. Ein kan t.d. minna om kap. 33 i Óláfs saga Tryggvasonar i Heimskringla, der danekongen Haraldr Gormsson planlegg å gjera ei hærferd mot Island og sender ein speiar i kvalsham til Island for å granska tilhøva der. Speiaren for andsøles kring heile landet, men møtte i alle landsdelar slike uhyggelege og fiendslege trollvesen at han drog attende til kongen og rådde han til å gjeva opp den planlagde hærferda. I same saga kap. 35–42 har vi den dramatiske skildringa av Jomsviking-hærferda til Noreg, der hendingane spreier seg over eit veldig område frå Jomsborg og Danmark til Trøndelag, og i kap. 97–112 hærferda til kong Olav Tryggvason til Vindland og Svolder-slaget, som når over same området og endå vidare. Eit godt døme frå Óláfs saga helga i Heimskringla er skildringa i kap. 170–172 av kong Knútr Sveinsson hærferd til Noreg i året 1028. Om konge- og islendingssogene kan ein seia reint allment at hendingane normalt er sedde mot ein tradisjonell bakgrunn som femner om heile Nordvest-Europa til og med Grønland og Vinland.

4.10.4 Detaljert skildring av sjøferder

Andersson (1976:152) framhevar det som noko særmerkt for Vergil at han ikkje berre, som Homer, fortel at ei sjøferd gjekk frå ein stad til ein annan, men at han og spesifiserer detaljar ved avreisestaden, sjøferda og den staden som siglarane kom fram til (1976:75):

the principles of Virgil's spatial design should be clear: the outlining of a scene before it is narrated, the view from alternating distances, visualization through the use of various lines and shapes, animation through sight, sound, and motion, the abundant use of contrast ... To this must be added the enriching of almost every scene, beyond the purely pictorial qualities, with emotional and symbolical meanings.

Og (1976:152):

These are some of the scenic techniques I have tried to isolate as specifically Virgilian and not the property of epic in general. The whole concept of an articulated sea voyage, in which departure, passage and arrival are described with some deliberateness, is Virgilian. ... Only in the *Aeneid* does travel become palpable in terms of time marked by scenic and emotional factors.

I sagalitteraturen er sjøreiser omtala vidt og breitt. Det er difor ikkje til å undrast over at vi der oftare finn døme på skildring av sjøferder som svarar til slike som Andersson kallar „specifically Virgilian“.

I Egils saga kap. 57 les vi at Egill Skallagrímsson på øya Herdla ved Hordalands-kysten drap den norske stormannen Berg-Önundr, som var ein ven av kong Eiríkr blóðøx og dronning Gunnhildr, Egils fiendar. Etterpå sette Egill opp ei nidstong med eit hestehovud på toppen, snudd mot land — kong Eiríks rike —, riste runer på stonga og sa fram ein nidformular mot kong Eiríkr og dronning Gunnhildr. Deretter siglde Egill med skipet sitt frå Noreg til Island. Han kom vel fram til Borg og tok der over styringa av garden etter far sin, Skalla-Grímr. Sjøferda i storm og sjøgang skildrar Egill sjølv på ein særskilt livleg måte i ei kjend dróttkvætt-strofe: „Þél høggr stórt fyr stáli“ etc., som er attgjeven i heile sitt omfang i saga.

Eit anna døme på slik „vergilsk“ skildring av sjøferd har vi i kap. 29 i Óláfs saga helga i Heimskringla. Vi les der at kong Olav let etter seg langskipa sine i Norðimbraland (Heimskringla II 1945:35), men

bjó þaðan knörru tvá ok hafði hann þá tuttugu menn ok tvau hundruð, albrynjat ok valit mjök. Hann sigldi norðr í haf um haustit ok fengu ofviðri mikit í hafi, svá at mannhætt var, en með því at þeir höfðu líðskost góðan ok hamingju konungs, þá hlýddi vel.

Sjøferda vert deretter skildra i to livlege strofer av skalden Óttarr svarti (Heimskringla II 1945:36):

Hér segir þat, at Óláfr konungr kom útan at miðjum Nóregi. En sú ey heitir Sæla, er þeir tóku land, út frá Staði.

Etterpå følger den kjende forteljninga om at kong Olav snåva, då han hadde stigi i land.

I bære desse døma er skaldestrofer nytta når sjølve sjøferda skal skildrast. Eit endå meir imponerande døme på slik poetisk skildring av ei sjøferd har vi i same saga kap. 170, der vi les om danekongen Knut den mektiges hærferd mot Noreg i 1028. Siglinga frá Limfjorden til Nidaros er skildra av den islandske skalden Þórarinn loftunga i det kjende diktet Tøgdrápa, 6 strofer, der ei rad lokalitetar langs norskekysten er opprekna (Heimskringla II 1945:406–408, jfr. og Magerøy 1969:30–32).

4.10.5 Vidt utsyn frá ein utsiktsplass („Revelation in the eye of a beholder“)

Hjá Vergil har vi fleire døme på at ein person tek i augnesyn viktige ting frá ein høgt liggjande stad. Andersson (1976:73–74): I fråsegna om den avgjerande kampen om Troja les vi at palasset til kong Priamus hadde eit høgt tårn, og at „frå det kunne ein sjå heile Troja og skipa til grekarane og lægret deira“ (Æneiden II:460–462). Noko tilsvarende er ikkje fortalt i Iliaden. Då Æneas og Achates er komne til Karthago, går dei løyndeg opp på ein haug og vert imponerte av byen og alt liv og røre der. Andersson (1976:157–158, jfr. 57) seier om slike utsynssituasjonar hjå Vergil: „The effect can be purely panoramic ... But it can also be psychologically complex“.

Sagalitteraturen har som kjent ikkje naturskildringar som står der for si eiga skuld. Dei parallell-tilfella vi finn i sogene, er oftare „psychologically complex“, noko som er svært tydeleg i nokre kjende døme frá Óláfs saga helga.

I Den legendariske Olavssoga og hjå Snorri les vi at kong Olav for med mennene sine frá Lesja sør over fjellet til Ottadalen. I Den legendariske Olavssoga heiter det (Óláfs saga helga 1922:70, Óláfs saga helga 1982:164, jfr. Heimskringla II 1945:182):

Síðan fór hann yfir Lórudal ok kom þar sem Stafabrekka heitir, ok sat þar á brekkunni. En þar liggir þær sá undir brekkunni, er Þær heitir. En á sú rennr eptir dalinum, er Ótta heitir, ok er fõgr byggð báðum megin at ánni, ok er kallat Lóar. Ok mátti konungrinn sjá eptir endilangri byggðinni. Pá mælti konungrinn: Skaði er þat at brenna skal byggð jamfagra.³⁴

I forteljninga om kong Olavs røming unna uvenene sine på Sunnmøre opp gjennom Valldalen heiter det i Heimskringla (Heimskringla II 1945:323–324, Óláfs saga helga 1922:68, Óláfs saga helga 1982:162):

En hann gekk þar til, er Krossbrekka heitir, ok hvíldisk, er hann kom á brekkuna, ok sat þar um hríð ok sá ofan í fjörðinn ok mælti: „Erfíða ferð hafa þeir fengit mér í hendr, lendir menn mínir, er nú hafa skipt um trúnaðinn, er um hríð váru vinir mínir ok fulltrúar.“

Den mest gripande parallellen i sagalitteraturen er likevel frásæna hjá Snorri om kong Olav den heilages syn då han var på veg heim frá Garðaríki og stod høgt oppe på Kjølen og såg vest over Trondheimen og vidt utover Noreg (Heimskringla II 1945:351, jfr. Óláfs saga helga 1922:75, Óláfs saga helga 1982:176):

Reið hann þar, er rúmt var um hann. Var hann hljóðr, mælti ekki við menn. Reið hann svá langa hríð dags, at hann sásk lítt um. Pá reið byskup at honum ok mælti, spurði, hvat hann hugsaði, er hann var svá hljóðr ... Pá svarar konungr með áhyggju mikilli: „Undarliga hluti hefir borit fyrir mik um hríð. Ek sá nú yfir Nóreg, er ek leit vestr af fjallinu. Kom mér þá í hug, at ek hafða margan dag glaðr verit í því landi. Mér gaf þá sýn, at ek sá um allan Þrándheim ok því næst um allan Nóreg, ok svá lengi sem sú sýn hafði verit fyrir augum mér, þá sá ek æ því víðara, allt þar til er ek sá um alla veröld, bæði lönd ok sæ. Ek kennda gørla þá staði, er ek hafða fyrr komit ok sét. Jafngreinilega sá ek þá staði, er ek hefi eigi fyrr sét, suma þá, er ek hefi haft spurn af, en jafnvel hina, er ek hefi eigi fyrr heyrt getit,

³⁴ Fjell og høgder spelar som kjent og ei stor rolle i Bibelen: Sinai, Nebo, Karmel, Sion, Oljeberget. Jfr. og Matthæus-evangeliet, kap. 4,8: „So tok djevelen honom [d.e. Jesus] med seg upp paa eit ovhøgt fjell, og synte honom alle verdsens rike og all deira herlegdom.“

bæði byggða ok óbyggða, svá vítt sem veröldin er.“ Byskup segir, at sú sýn var heilaglig ok stórmerkilig.³⁵

4.10.6 „Emotional riches“³⁶

Andersson (1976:181) framhefjar som noko nytt hjá Vergil i høve til dei eldre epikarane hans „creation of a new emotional density through the use of scenic mood and the interaction of men and their surroundings“.

Utnytting av naturen til bakgrunn for sinnsstemningar er uvanleg i saga-litteraturen, men finst som vi så i fleire stader i sogene om Olav den heilage. Vi har og somme spreidde døme i islendingssoger. Særleg kjend er Gunnarr frå Hlíðarendis replikk i Njáls saga (kap. 75): „Føgr er hlíðin, svá at mér hefir hon aldri jafnføgr sýnz, bleikir akrar ok slegin tún.“ (Brennu-Njáls saga 1954:182) Men også elles finst einskilde døme på naturskildring som er med på å skapa „stemning“, som i fråsegna om Grettis kamp med den trollvorne Glámr i Grettis saga (kap. 35): „Tunglskin var mikit úti ok gluggaþykkn; hratt stundum fyrir, en stundum dró frá.“ (Grettis saga 1936:121) Situasjonen er høgdramatisk, og skildringa av måneljoset som snart kjem, snart kverv, aukar uhyggestemninga endå meir. Her ligg det nær å tenkja at Vergils særmerkte utnytting av naturen som ramme kring hendingane har vori ei viktig inspirasjonskilde.³⁷

4.10.7 Menneskeskildring

Eit hovudsærmerke ved all epikk, både antikkens og mellomalderens, er det at hendingane oftast er konsentrerte kring heltar, veldige kjemper, som overgår alle andre i våpenkamp. Kjende døme frå Iliaden er Akilles og Hektor. I Æneiden kjem dette særleg fram mot slutten av verket, der stridsdugleiken til hovudhelten Æneas vert illustrert i kampar med imponerande motstandarar som Mezentius og Turnus.

I tradisjonelle epos var fråsegn om slike kampar hovudavsnitt. Gjennom kampen på liv og død med ein jambyrdig eller overmektig fiende (*aristien*) får helten demonstrert maksimum av sin heltegvnad, sitt personlege mod, sin lojalitet, sin fysiske styrke og sin våpendugleik.

³⁵ Den legendariske Olavssaga seier ikkje at kong Olav hadde denne syna då han for over Kjølen, berre at det var ein gong kongen „fór milli Upplanda ok Svíþjóðar“.

³⁶ Jfr. Andersson (1976:99).

³⁷ Men dette dømet har og ein slående parallell i Nibelungenlied (1975:1560): „Ein teil schein vz den wolken des lichten manen brehen.“

Æneiden bok IX har ei livleg skildring av korleis den usympatiske tyrrenarkongen Mezentius vert overvunnen av Æneas, som fyrst har drepit sonen til Mezentius, Lausus. Skildringa av kor djupt Mezentius syrgjer over sonen sin, og av hans djerpe, men vonlause kamp mot Æneas er så medrivande at lesaren lyt få samhug med han. Det same gjeld andre hovudmotstandarar av Æneas og mennene hans som den tapre krigarmøya Camilla i bok XI, og noko på veg rutarkongen Turnus i bok XII. Alle stader er sjølve kamphandlingane og replikkar i samband med dei utførleg omtala.

Noko tilsvarande ser ein i mellomalderleg helteidiktning frå Kontinentet som Rolands-kvedet og Nibelungenlied.

Eddadikta har lite av detaljerte skildringar av kampar. I sagalitteraturen er derimot slike skildringar yndlingsemne. Ein kan berre minna om sluttkampane til kongane Olav Tryggvason og Olav den heilage i kongesogene, eller til heltar som Þorgeirr Hávarsson, Gísli Súrsson, Kjartan Ólafsson og Gunnarr frá Hlíðarenda i islendingssogene.

På denne vis kan ein seia at eit særskilt framtrekkande drag ved antikkens helteskildring, klårt representert i Æneiden, har eit adekvat tilsvar i sagalitteraturen. Også her ligg det nær å rekna med meir eller mindre av litterær samanheng.

På andre måtar kan ein derimot seia at menneskeskildringa i sagalitteraturen minner påfallande lite om Æneiden.

Heinze (1903:274–275) held fram at skilnaden mellom menneskeskildringane i *Odysséen* og hjå Vergil,

beruht darauf, daß bei Vergil mit sehr viel größerer Entschiedenheit als bei Homer das Schwergewicht von der äußeren auf die inneren Vorgänge, vom Körperlichen aufs Seelische verlegt ist.

Det kan synast merkeleg at Vergil i det store eposet sitt aldri gjev ei detaljert skildring av utsjånaden til hovudpersonar som Æneas og Dido. Vi får høyra at Æneas er ein stor og sterk og tapper helt, og at Dido er *pulcherrima*. Men ingen ting er fortalt om lekamsstorleik, andletsform, nase, hår eller skjegg, augnefarge, munn osv. (jfr. Heinze 1903:135). Det same gjeld kategoriar av menneske. Gamle menn er jamt rolege, forstandige, kunnskapsrike og med evne til klok rådlegging, kvinner ofte impulsive eller lidenskapelege, men trufaste mot mann og heim.

Hovuddrag ved karakteren til Æneas er loyaliteten hans mot kallet og gudane (*pietas*), den djupe kjærleiken hans til faren, Anchises, og til sonen Ascanius, og truskap mot og omsorg for hans undergeevne. Dido er lagnads-

tungt splitta mellom truskapen mot den avlidne mannen hennar, Sychaeus, og forelskinga i Æneas.

Ernst Robert Curtius legg vekt på Vergils minimale sans for erotikk (1976:37):

Es ist freilich nicht zu leugnen, daß gerade der Gestalt der Dido die innere Anteilnahme des Dichters fehlt. Wie die anderen Frauen gestalten Vergils führt sie eine schattenhaft blaße, wenn auch mit idealer Würde geschmückte Existenz. ... Aeneas ist wohl der Sohn der Venus, aber von ihren Gaben hat er wenig empfangen. ... Das Beilager von Dido und Aeneas deutet der Dichter nur durch kosmisch-meteorologische Begleiterscheinungen an, und auf die Vorwürfe der Verlassenen weiß der Held nur recht matt zu antworten.

I motsetnad til Vergil er som kjent sagalitteraturen sterkt oppteken med folks utsjånad. Ein hovudperson plar verta innført med utførlig karakteristikk av lekamlege eigenskapar. Sjelelege eigenskapar vert og ofte nemnde til slutt, men gjerne meir summarisk. Folks sjeleviv vert oftast skildra indirekte, gjennom åtfærd og direkte eller indirekte tale.

Trass i dette kan det seiast at også i det beste av sagalitteraturen er forfataranes hovudinteresse fyrst og fremst knytt til det sjelelege, til framifrå djervleik, hovdingeigenskapar, skaldegivnad, fromt sinnelag, visdom, erotikk, eller til negative eigenskapar som havesykje, sløgleik og svik. Sagalitteraturen liknar stort sett Vergil i ein nesten puritansk reservasjon når det gjeld det seksuelle.

Fleire granskarar har peika på at Vergils personar jamt viser seg som *einsame*. Æneas kjempar einsam i den store stormen i bok I, og i kampen mot Turnus i bok XII. Burck talar om „die Einsamkeit des vergilischen Menschen hier auf Erden“ (1976:239, jfr. og Heinze 1903:404). Rett nok høyrer vi om det nære tilhøvet mellom Æneas og far hans, Anchises, mellom Dido og syster hennar Anna, mellom Nisus og Euryalus. Men det normale er at personane opptrer kvar for seg og gjev uttrykk for tankar og kjensler i ofte omfangsrike replikkar. Trass i Vergils konsentrasjon om det sjelelege les vi lite om t.d. kjenslene til Æneas andsynes Dido, ein ting som kunne ha vori noko sentralt i verket.

Jamfører vi Vergils personskildringar med personane i edda- og sagalitteraturen finn vi at framstillinga også der fyrst og fremst knyter seg til einskildpersonar. Somme av desse heltane kan kallast „homeriske“ i si hugheile kraft, som Sigurðr Fáfnisbani i eddatradisjonen eller Kjartan Ólafsson i

Laxdæla saga. Somme kvinnefigurar, som dronningane Gunnhildr konungamóðir eller Sigríðr in stórráða kan minna om Hera eller Afrodite hjå Homer eller Juno hjå Vergil. Men både eddadikta og sagalitteraturen har og andre typar, med eit sjeleliv som er meir samansett og spanande, i røynda endå meir spanande enn hjå Vergil, skaldetypar som Egill Skallagrímsson og Gísli Súrsson, eller kvinnetypar som Guðrún Ósvífrsdóttir og Helga in fagra. Men jamvel desse meir sofistikerte typane er hovudsakeleg skildra som einskindindiv. Vi høyrer lite om intimt hopehav mellom dei og andre menneske, vel mest der dei opnar seg i dikting (Egill Skallagrímsson). Typane til Vergil kan nok ha vori verksame som modellar. Men i den norrøne litteraturen er persontypane ofte mykje meir varierte og særmerkte.

Somme har meint å kunna påvisa ei personleg *utvikling* hjå Æneas. Heinze kallar Æneas „einen in der Schule des Schicksals werdenden Helden“ (1903: 268, Oppermann 1976:148) og Büchner seier (1976:283):

Die römische Odyssee Vergils ist ... nicht ein Überstehen wie bei Odysseus, sondern ein Bestimmterwerden und ein Reifwerden für eine Aufgabe.³⁸

Andre avviser derimot tanken på utvikling hjå Æneas, t.d. Burck (1976:256, med merknad 48). Så vanskeleg som dette spørsmålet er, må vi tru at det ikkje har eksistert som noko problem for lesarane av Æneiden i mellomalderen.

I sagalitteraturen plar personlegdomstypane vera gjevne ein gong for alle i kvart sogeverk. Men vi har unntak, dømme på „fremadskridende Charakter“ (Carsten Hauch), som Olav den heilage i Snorris soger om han, Njáll Þorgeirsson i Njála, Guðrún Ósvífrsdóttir i Laxdæla. Det ligg nær å tru at dette representerer sjølvstendig og original utvikling innan sagakunsten (Einar Ól. Sveinsson 1928:271–296, 1956:64–90).

4.10.8 Tankar og kjensler ikkje direkte skildra, men kjem fram gjennom replikkar og handlingar

Vergil kan ha lange avsnitt der han skildrar personars tankar og kjensler. Som i byringa av Æneiden bok IV (1–5):

³⁸ I *Der kleine Pauly* seier Büchner (1975:1197): „Aeneas ist der Mensch, der den Willen des Fatum ganz erfüllt. Weder stoischer Weiser noch Heiliger, durchläuft er zwar keine «Charakter» – Entwicklung, erkennt aber die vom Fatum gestellte Aufgabe immer deutlicher und wird sicherer in seinem Handeln.“

At regina, gravi jamdudum saucia cura,
vulnus alit venis et caeco carpitur igni.
Multa viri virtus animo multusque recursat
gentis honos, haerent infixi pectore vultus
verbaque, nec placidam membris dat cura quietem.

Men dronninga, som alt lenge var djupt oppriven i sitt sinn,
bar eit sår i sitt hjarta og vart fortærd av ein vill eld.
Ho tenkte stendig på mannens strålande eigenskapar og den høge ætta hans.
Andletsdraga hans og orda hans hadde gravi seg så fast i sinnet hennar
at ho aldri kunne få sova i fred.

Pöschl (1977:2) framhevjar likevel som særmerkt ved Vergils menneske-
skildring at:

Diese Form erheischt, nicht Gedachtes und Gefühltes, sondern Ge-
schautes und Gehörtes darzustellen: die Empfindungen und Gedanken
der auftretenden Personen müssen aus ihren Gebärden und Reden ab-
gelesen werden.

Eit godt døme på dette er skildringa i bok IV (261–264; sjå ovanfor s. 79)
av Æneas i fullt arbeid med å byggja Karthago, kledd i klede han hadde fått
av Dido. Heile situasjonen viser at hugen hans står til henne og til ei framtid
i Karthago. Planen om ei framtid i Italia har komi bakgrunnen for Æneas.

Eit anna døme er skildringa i bok V av bortferda til trojanane frå Sicilia til
Italia-fastlandet, der vi får detaljert rapport om alt det som Æneas tok seg til,
men inga opplysning om kva han tenkte i denne lagnadstunge stunda (V:
773–778):

Caedere deinde jubet solvique ex ordine funem.
Ipse, caput tonsae foliis evinctus olivae,
stans procul in prora, pateram tenet extaque salsos
porricit in fluctus ac vina liquentia fundit.
Prosequitur surgens a puppi ventus euntes;
certatim socii feriunt mare et aequora verrunt.

Etterpå byd han dei kutta og løysa landtauet på rett måte.
Sjolv stod han fremst i stammen, med hovudet kransa med avhogne oljeblad,
heldt offerskåla i handa med dei salta offergåver og sende dei ut på bårane
saman med fløymande vin.

Ståande i bakstammen fylgjer han dei blåsande vindar.
Mannskap hogg årar i sjøen og sopar den opne flata.

Certatim socii feriunt mare et aequora verrunt (778). I skaldediktinga finst livfulle parallellar til denne verselina.

Óttarr svarti (Höfuðlausn 2, 4, sjå Finnur Jónsson 1912:291):

Sleit mjök róin mikla
mörg ör und þér böru.

Þjóðólfr Arnórsson (Lausavísur 3, 19, sjå Finnur Jónsson 1912:381):

Vestr réð ór Nið næsta
nýri skeið at stýra
ungr (enn árar drengja)
allvaldr (í sæ falla).

Þjóðólfr Arnórsson (Lausavísur 3, 21, sjå Finnur Jónsson 1912:381–382):

Sorgar veit, áðr slíti
sæfang ór mar ströngum
herr, þars heldr til varra
hár sjau tögum ára.
Norðmeðr róa naðri
negldum straum en heglda
— út' s sem innan líti
arnar væng — með jámi.

Innanfor sagavitskapen har det ofte vori framhevja som eit særmerke ved sagastilen at sjeleliv vert skildra indirekte. Eit vidgjete døme er skildringa av Egill Skallagrímssons sorg ved kong Adalsteins hoff etter at bror til Egill, Þórólfr, var fallen i Vínheiðr-slaget.

Egils saga kap. 55 (1933:143–144):

Síðan fór Egill með sveit sína á fund Aðalsteins konungs ok gekk þegar fyrir konung, er hann sat við drykkju; þar var glaumr mikill; ok er konungur sá, at Egill var inn kominn, þá mælti hann, at rýma skyldi pallinn þann inn óæðra fyrir þeim, ok mælti, at Egill skyldi sitja þar í öndvegi gegnt konungi. Egill settisk þar niðr ok skaut skildinum fyrir fœtr sér; hann hafði hjálm á höfði ok lagði sverðit um kné sér ok dró annat skeið til hálf, en þá skelldi hann aprt í slíðrin; hann sat upprétt ok var gneypr mjök. ... en er hann sat, sem fyrr var ritat, þá hleypði hann annarri brúninni ofan á kinnina, en annarri upp í hárrœtr; Egill var svarteygr ok skolbrúnn. Ekki vildi hann drekka, þó at honum væri borit, en ýmsum hleypði hann brúnunum ofan eða upp. Aðalsteinn

konungr sat í hásæti; hann lagði ok sverð um kné sér, ok er þeir sátu svá um hríð, þá dró konungr sverðit ór slíðrum ok tók gullhring af hendi sér, mikinn ok góðan, ok dró á blóðrefilinn, stóð upp ok gekk á gólfit ok rétti yfir eldinn til Egils. Egill stóð upp ok brá sverðinu ok gekk á gólfit; hann stakk sverðinu í bug hringinum ok dró at sér, gekk aprt til rúms síns; konungr settisk í hásæti. En er Egill settisk niðr, dró hann hringinn á hönd sér, ok þá fóru brýnn hans í lag; lagði hann þá niðr sverðit ok hjálminn ok tók við dýrshorni, er honum var borit, ok drakk af.

Eit anna godt dæmi er forteljinga om Kjartan Ólafssons hemn for stulda av det verdfulle hovudsmykket til kona hans.

Laxdæla saga kap. 47 (1934:144–145):

Eptir jól um vetrinn safnar Kjartan at sér mönnum; urðu þeir saman sex tigur manna. Ekki sagði Kjartan föður sínum, hversu af stózk um ferð þessa; spurði Óláfr ok lítt at. Kjartan hafði með sér tjöld ok vistir. Ríðr Kjartan nú leið sína, þar til er hann kemr til Lauga. Hann biðr menn stíga af baki ok mælti, at sumir skyldi geyma hesta þeira, en suma biðr hann reisa tjöld. Í þann tíma var þat mikil tízka, at úti var salerni ok eigi allskammt frá bænum, ok svá var at Laugum. Kjartan lét þar taka dyrr allar á húsum ok bannaði öllum mönnum útgöngu ok dreitti þau inni þrjár nætr. Eptir þat ríðr Kjartan heim í Hjarðarholt ok hverr hans fœrunauta til síns heimilis. ... Þeim Laugamönnum líkar illa ok þótti þetta miklu meiri svívirðing ok verri en þótt Kjartan hefði drepit mann eða tvá fyrir þeim.

Vi ser her dæmi på at eit særskilt viktig særmerke ved sagastilen er henta rett ut or Vergils kunstnarlege arsenal.

4.10.9 Direkte og indirekte tale

Hjá Homer kan handlinga ofte vera stogga ved omfangsríke private samtalar mellom to personar. Heinze seier dette er ukjent i Æneiden (1903:397, jfr. og 408). Rett nok finst også her samtalar, som mellom syskena Dido og Anna i bok IV. Men det er replikkar som er viktige føresetnader for den handlinga som fylgjer. „Prating“ finst ikkje i Æneiden (Heinze 1903:397, 405, Burck 1976:237). Heinze (1903:408):

In dem allen ist die virgilische Rede das gerade Gegenteil. Konzentra-

tion heißt ihr Prinzip: die Rede ist der Ausdruck eines einzigen Affekts, eines Vorsatzes oder Gedankenganges.

Dette er ein karakteristikk som og godt kunne nyttast om replikkane i edda- og sagalitteraturen. Her er likevel den store og karakteristiske skilnaden at replikkane hjå Vergil ofte er lange og ordrike. Sagastilen er derimot kjend for sine knappe og kvast tilhogne formuleringar.

I Æneiden finn vi langdregne *monologar* på patetiske høgdepunkt, t.d. Didos før ho tek livet sitt (Heinze 1903:124; jfr. t.d. monologen til Numanus Remulus i bok IX:598–620). Dette er ukjent i sagalitteraturen, der fyndige, stundom vittige, stutte replikkar ofte vert nytta på slike stader.

5 Tillegg: Avhoggi hovud på utstilling

I Æneiden bok XII (509–512), i skildringa av den ville krigsføringa til rutularkongen Turnus, har vi eit uvanleg krast døme på brutal råskap:

Turnus equo dejectum Amycum fratremque Diorem
congressus pedes, hunc venientem cuspidē longa,
hunc mucrone ferit, curruque abscisa duorum
suspendit capita et rorantia sanguine portat.

Etter at Turnus hadde kasta Amycus og bror hans, Diore, av hesten, gjekk han imot dei til fots, og den fyrste som kom imot honom, drap han med sitt lange spjut, den andre med sverdet. Han hogg hovudet av båe og feste hovuda til vogna si og køyrde omkring med dei drypande av blod.

Jamvel om det ikkje treng vera direkte litterær samanheng her, kan ein peika på ein slåande parallell i Fóstbrœðra saga, som og elles er kjend for sine „lærde“ innslag. Det heiter der at den nordislandske kjempa Þórarinn ofsi og felagane hans drap den fræge kjempa Þorgeirr Hávarsson (Fóstbrœðra saga 1943:210–212).

Möðruvallabók kap. 17–18:

Þórarinn ofsi hjó hofuð af Þorgeiri ok hafði í brott með sér; ... Hann [d.e. Þórarinn] hafði hofuð Þorgeirs í belg við slagálar sér til ágætis sigrs síns. Þat var skemmtan þeira á áföngum, at þeir tóku hofuð Þorgeirs ór belgnum ok settu þar á þúfur upp ok hlógu at. En er þeir kómu í Eyjafjörð, þá áðu þeir þar skammt frá Naustum. Þeir tóku þá hofuð

Þorgeirs ok settu þat upp á þúfu eina, sem þeir váru vanir. Þeim sýndisk þá hq̃fuðit ógurligt, augun opin ok muðrinn, en úti tungan. Við þá sýn urðu þeir allhræddir ok felmtsfullir. Þeir grófu þá með øxum sínum hjá hq̃fðinu ok hrundu þar í ofan hq̃fðinu ok grófu á ofan torf.

Hauksbók kap.17–18:

Þórarinn hjó hq̃fuð af honum ok hafði með sér brott; ... Hann hafði hq̃fuð Þorgeirs við slagálar sér í belg til ágætis sigrs síns. Þat var skemmtan þeira um daga, þá er þeir beittu hestum sínum, at þeir tóku hq̃fuð Þorgeirs ok settu upp á þúfur ok hlógu at. En er þeir kómu í Eyjafjörð, þá áðu þeir skammt frá Stokkahlöðu. Þeir tóku þá enn hq̃fuð Þorgeirs ok settu upp á eina þúfu, sem þeir váru vanir. Þeim sýndisk þá hq̃fuðit svá ógurligt, at augun hræðusk ok um snerusk, tungan var úti ok blaðraði. Þeir urðu svá hræddir, at engi þorði nær at koma. Grófu þeir þá grq̃f með øxum sínum ok hrundu þar síðan í hq̃fðinu ok báru síðan á torf ok grjót.

I Þórarins þáttir i Ljósvetninga saga (1940:144–145, jfr. og Björn Sigfússon 1940:lvi–lvii) er det og fortalt om dette. Det heiter der at Þórarinn tok med hovudet til Þorgeirr heim til Eyjafjörðr og la det i salt. Sommaren etter tok han det med seg til Alltinget og viste det fram der. Etter Alltinget la Þórarinn hovudet i haug ved Vaðilshorn.

6 Stutt oversyn over nokre ulikskapar mellom stilen i antikkens epos og i sagakunsten

6.1 *Sagaforfattaren er usynleg*

I det fylgjande skal eg peika nokre eigenskapar ved sagakunsten som skil den klårt frå kunsten i antikkens epos, og særskilt frå Vergils kunst.

I antikkens epos tred diktaren klårt og sjølvmedviti fram i innleiingane. Iliaden tek slik til (i Vandviks omsetjing 1951:3):

Songdis, syng om den harm som Pelevs-sonen Akilles
nørde så meint, til alskens naud for akaiane hine.

Og Æneiden tek til slik (I:1–3):

Arma virumque cano, Trojae qui primus ab oris
Italiam fato profugus Lavinjaque venit
litora, multum ille et terris jactatus et alto.

Eg syng om dei krigane og den mannen, som fyrst
for skuld lagnadens bod rømde frá Trojas strender,
og kom til Italia og til dei laviniske strender,
etter mange skakingar til lands og til havs.

Forfattaren kan og treda fram i eigen person andre stader i diktet (t.d. *Æneiden* I:8 og VII:1–2).

I sogene er derimot forfattaren (forteljaren) usynleg og anonym. Normal innleiing til ei soge er, som i *Brennu-Njáls saga* (1954:5): „Mörðr hét maðr, er kallaðr var gígja“ eller i *Bandamanna saga* (1956–1976:1): „Ófeigr hét maðr, er bjó vestr í Miðfirði á þeim bæ, er at Reykjum heitir.“

6.2 *Naturskildringar er medtekne berre som bakgrunn for konkrete hendingar*

Æneiden skil seg ut frå dei eldre epos ved systematisk bruk av naturskildringar til å skapa bakgrunn for åtferda til dei menneskelege aktørane i eposet, Andersson seier (1976:53):

The literature on Virgil commonly speaks of his pictorial genius and his special appreciation of natural scenery. ... Virgil, unlike Homer, projects his action into a visible scene, which becomes part of the reader's consciousness and contributes new dimensions to the narrative it frames.

Sagalitteraturen er som nemnt sparsam med naturskildringar. Naturskildringane i sogene er normalt berre medtekne der dei hjelper til med å forklára ei konkret hending.

Slik i *Gísla saga* kap. 34 (1943:109–111):

Síðan kemr sumarnótt síðasta. Þá er þess getit, at Gísli mátti ekki sofa ok ekki þeira þriggja [d.e. Gísli, Auðr og Guðríför]. Veðri var þann veg farit, at var á logn mikit; hélufall var ok mikit. Þá kvezk Gísli vilja fara frá húsum ok til fylgsnis síns suðr undir kleifarnar ok vita, ef hann mætti sofna. Nú fara þau öll, ok eru þær í kyrtlum, ok draga kyrtlarnir döggslóðina.

Men etter ei tid finn føraren for fiendane dei:

Ok er þetta er tíðenda, heyra þau mannamál, ok er Eyjólfur þar kominn við inn fimmtánda mann, ok hafa áðr komit til húss ok sjá döggslóðina sem vísat væri til.

I Grettis saga kap. 67 les vi at den fredlause Grettir bed hovdingen Guðmundr inn ríki om vern (Grettis saga 1936:218):

Guðmundr mælti: „Ey sú liggr á Skagafirði, er heitir Drangey; hon er svá gott vígi, at hvergi má komask upp á hana, nema stigar sé við látnir. Gætir þú þangat komizk, þá veit ek eigi þess manns ván, er þik sæki þangat með vápnum eða vélum, ef þú gætir vel stigans.“

Men den late Þorbjörn glaumr, som Grettir hadde teki til seg, forsømer á draga opp stigen (kap. 82) og Grettir vert drepenn.

Naturskildringar som del i skildringa av ei sinnsstemning er, som vi har sett, etter måten sjeldne unntak.

Vi har tidlegare sett at Vergil til dels kan gjeva utførleg direkte skildring av personars tankar og kjensler, som i skildringa av Didos forelsking (s. 121–122 ovanfor).

Slik utførleg forfattarskildring av menneskeleg sjelsinnhald er uvanleg i sagalitteraturen. Det normale er at personars tankar, liksom så ofte hjá Vergil, vert uttrykte gjennom direkte eller indirekte, til dels også „fortald“, tale. Som i desse avsnitta av Bandamanna saga (1976), som er overleverte i to parallelle versjonar:

M - versjonen

- D. t. (Ófeigr segir:) Ekki mun ek minnka
tillög við þik ór því, sem þú hefir til
unnit, ok muntu þá vita hvert
I. t. fullting þér er at því. (Oddr sagði) at lítt
mátti hann við þat styðjask mega.
(3:1–3)

(En at lögbergi um morgininn stendr
Oddr upp ok talar hátt:) Hér varð maðr
sekr í nátt, er Óspakr heitir, í Norðlending-
ingadómi um víg Vála. En þat er at segja
til sekðarmarka hans, at hann er mikill
vexti ok karlmannligr. Hann hefir

- D. t. brúnt hár ok stór bein í andliti, svartar
brýnn, miklar hendr, digra leggi, ok allr
hans vöxtr er afburðar mikill, ok er
maðr inn glæpamannligsti. (35:10–17)

K - versjonen

- (Ófeigr svarar) ok kvezk ekki mundu
mikla tillögu veita honum af því, er
hann hafði til
I. t. unnit, ok því næst mundi hann vita, hvé
mikill fulltingr honum er at því. (Oddr
sagði) at ekki mætti hann við þat
styðjask. (3:17–21)

(Ok um morgininn ganga þeir til
lögbergs ok stendr Oddr upp ok mælti:)
Sá maðr varð

- D. t. sekr í nátt í Norðlendingadómi er
Óspakr heitir, ok segir til
F. t. t. sekðarmarka á honum, ok fór um þat
skörluglum orðum. (35:30–36, 15)

6.3 Fåmælt uttrykksmåte

Eit hovudsærmerke ved det klassiske epos er lange og ordrike replikkar, og, ikkje minst hjå Homer, personnamn ofte utvida med prydelege apposisjonar (epitheta ornantia). Som i Iliaden (i Vandviks omsetjing 1951:5):

„Hæve Akilles, som Zevs held av, du byd meg å seia
kvifor han harmast på oss, den visshøve drotten Appollon.“
Tok då Akilles til ords, den snarføtte kjempa og svara:

Eller i Odysseén (i Garborgs omsetjing 1919:2): „Honom gav soleis svar Atene, den straal-øygde disi“. Vergil nyttar mykje mindre av slike prydande apposisjonar. Eit ofte brukt uttrykk er likevel *pius Aeneas*.

Sagastilen, som har vori kalla „folkeleg“, ligg mykje nærare vanleg kvar-dagstale og skyr uturvande ord. Det som gjer mest inntrykk i denne stilen er ofte fyndige og fåmælte replikkar, der orda har rik pregnans, som Vésteinn Vésteinnsson replikk i Gísla saga (kap. 13), då han hadde fått banesåret: „Hneit þar!“ (1943:43).

6.4 Samanlikningar sjeldne og konvensjonelle

I det antikke epos er samanlikningar eit særst framtrédande stilmiddel. Samanlikningar kan ofte vera utbygde med assosiasjonar og detaljar som når langt ut over den logiske analogien som var utgangspunktet. Dette er velkjent også hjå Vergil. Eit godt døme har vi i Æneiden bok IV (402–407), der diktaren skildrar kor maureflittige trojanane var då dei skulle forlata Karthago:

Ac velut ingentem formicae farris acervum
cum populant, hiemis memores, tectoque reponunt:
It nigrum campis agmen praedamque per herbas
convectant calle angusto, pars grandia trudunt
obnixae frumenta umeris, pars agmina cogunt
castigantque moras; opere omnis semita fervet.

Men som når maurar går laus på ein veldig dunge av kveite
og dreg kornet i hus med tanken på komande vinter —
og som ein svart hær dreg dei fram med sitt lettfeingne bytte
og fører det med seg etter den tronge stigen —
somme ber tunge bører av kornet på ryggen,
andre driv på og klandrar dei som er seine.
Heile stigen yrer av aulande annsemd.

Eller skildringa av korleis ein av mennene til Æneas, Nisus, kjempa mot rutulane i bok IX (339–341):

Impastus ceu plena leo per ovilia turbans
(Suadet enim vesana fames) manditque trahitque
molle pecus mutumque metu, fremit ore cruento.

Liksom når ei svolten løve, driven av avsindig hunger,
lagar panikk i ei overfylt kve av sauer,
og bit og slit dei arme dyra i deira ordlause angst
med sin brølande blodige kjef.

Slik jamføring er heilt ukjend i sagastilen. Jamføringane her er normalt knappe, ofte konvensjonelle og banale. Som i Heimskringla, (Óláfs saga Tryggvasonar kap. 49), der Hákon jarl spør trælen Karkr: „Hví ertu svá bleikr, en stundum svartr sem jörð?“ (Heimskringla I 1941:297). Eller i Jómsvíkinga saga (1875:13): „gerði rauðan sem blóð“.³⁹

LITTERATUR

A. TEKSTER

Adamus Bremensis. 1917. *Gesta Hamburgensis ecclesiae pontificum*. Ed. B. Schmeidler. Hannover.

Bandamanna saga. 1956–1976. Utg. Magerøy, Hallvard. STUAGNL XXX. København.

Bárðar saga Snæfellsáss. 1991. *ÍF* XIII:99–172. Útg. Bjarni Vilhjálmsen et. al. Hið íslenska fornritafélag, Reykjavík.

Biskupa sögur I–II. 1858–1878. [Útg. Guðbrandr Vigfússon og Jón Sigurðsson.] København.

Brennu-Njáls saga. 1954. *ÍF* XII. Útg. Einar Ól. Sveinsson. Hið íslenska fornritafélag, Reykjavík.

Diplomatarium Islandicum I–XVI. 1857–1972. Hið íslenska bókmenntafélag, Kaupmannahöfn/Reykjavík.

Diplomatarium Norvegicum I–XXII. 1849–1992. Christiania/Oslo.

Edda Snorra Sturlusonar. 1931. Udg. Finnur Jónsson. København.

Egils saga Skalla-Grímssonar. 1933. *ÍF* II. Útg. Sigurður Nordal. Hið íslenska fornritafélag, Reykjavík.

Finnur Jónsson (útg.). 1912. *Den norsk-islandske Skjaldedigtning* I:A. København.

Flateyjarbók I–III. 1860–1868. [Utg. Guðbrandr Vigfusson og C.R. Unger.] Christiania.

³⁹ Manuskriptet var fullført 1994.

- Fóstbræðra saga. 1943. Vestfirðinga sögur. *ÍF* VI:119–276. Útg. Björn K. Þórólfsson og Guðni Jónsson. Hið íslenska fornritafélag, Reykjavík.
- Gísla saga Súrssonar. 1943. Vestfirðinga sögur. *ÍF* VI:1–118. Útg. Björn K. Þórólfsson og Guðni Jónsson. Hið íslenska fornritafélag, Reykjavík.
- Grettis saga. 1936. *ÍF* VII:1–290. Útg. Guðni Jónsson. Hið íslenska fornritafélag, Reykjavík.
- Grœnlendinga saga. 1935. *ÍF* IV:239–269. Útg. Einar Ól. Sveinsson og Matthías Þórðarson. Hið íslenska fornritafélag, Reykjavík.
- Gunnlaugs saga ormstungu. 1938. Borgfirðinga sögur. *ÍF* III:49–107. Útg. Sigurður Nordal og Guðni Jónsson. Hið íslenska fornritafélag, Reykjavík.
- Hákonar saga Hákonarsonar. 1868. *Flateyjarbók* III:3–233. [Utg. Guðbrandr Vigfusson og C.R. Unger.] Christiania.
- Heimskringla I–III. 1941–1951. *ÍF* XXVI–XXVIII. bindi. Útg. Bjarni Aðalbjarnarson. Hið íslenska fornritafélag, Reykjavík.
- Hrafnkels saga Freysgoða. 1950. Austfirðinga sögur. *ÍF* XI:95–133. Útg. Jón Jóhannesson. Hið íslenska fornritafélag, Reykjavík.
- Jómsvíkinga saga. 1875. Utg. Gustav Cederschiöld. Lund.
- Laurentius saga biskups. 1969. Útg. Árni Björnsson. Handritastofnun Íslands, Reykjavík.
- Laxdæla saga. 1934. Útg. Einar Ól. Sveinsson. *ÍF* V. Hið íslenska fornritafélag, Reykjavík.
- Ljósvetninga saga. 1940. Útg. Björn Sigfússon. *ÍF* X. Hið íslenska fornritafélag, Reykjavík.
- Mónumenta Historica Norvegiæ*. 1880. Utg. Gustav Storm. Kristiania.
- Das Nibelungenlied* 1–2. 1974–1975. Ed. Helmut Brackert. Mittelhochdeutscher Text und Übertragung. Fischer Taschenbuch Verlag, Frankfurt am Main.
- Norges innskrifter med de yngre runer* IV. 1957. Utg. Magnus Olsen og Aslak Liestøl. Kjeldeskriftfondet, Oslo.
- Norges innskrifter med de yngre runer* VI,1. 1980. Utg. Aslak Liestøl. Kjeldeskriftfondet, Oslo.
- Norræn fornkvæði*. 1867. Utg. Sophus Bugge. Christiania.
- Olafs saga hins helga*. 1922. Utg. Oscar Albert Johnsen. Kristiania.
- Olafs saga hins helga*. 1982. Die „Legendarische Saga“ über Olaf den Heiligen. Ed. A. Heinrichs, D. Janshen, E. Radicke, H. Röhn. Carl Winter, Heidelberg.
- Ovidius. 1934. *Metamorphosis* I–II. Ed. F.J. Miller and G.P. Goold. Loeb's Classical Library. Harvard University Press, Cambridge, Mass.
- Scriptores minores historiae Danicæ mediæ ævi* II. 1922. Udg. M. Cl. Gertz. København.
- Sturlunga saga* I–II. 1946. Útg. Jón Jóhannesson, Magnús Finnbogason og Kristján Eldjárn. Sturlunguútgáfan, Reykjavík.
- Sverris saga etter Cod. AM 327 4º*. 1920. Utg. Gustav Indrebø. Kristiania.

- Tvær kviður fornar*. 1962. Völundarkviða og Atlakviða með skýringum. Útg. Jón Helgason. Mál og menning, Reykjavík.
- P. Virgilii Maronis Opera*. 1969. Ed. R. A. B. Mynors. Oxford University Press, Oxford.
- Völsunga saga ok Ragnars saga loðbrókar*. 1906–1908. Útg. Magnus Olsen. STUAGNL XXXVI. København.
- Þiðriks saga af Bern I–II*. 1905–1911. Udg. Henrik Bertelsen. STUAGNL XXXIV. København.
- Œuvres de Virgile*. 1918. Utg. F. Plessis & R. Lejay. Paris.

B. SEKUNDÆR LITTERATUR

- Andersen, Vilhelm. 1940/1951. *Horats II*, IV₃. Gyldendal, København.
- Andersson, Theodore M. 1967. *The Icelandic Family Saga. An Analytic Reading*. Harward Studies in Comparative Literature 28. Harvard University Press, Cambridge, Mass.
- . 1973. The Epic Source of Niflunga saga and the Nibelungenlied. *ANF* 88:1–54.
- . 1976. *Early Epic Scenery, Homer, Virgil, and the Medieval Legacy*. Cornell University Press, Ithaca.
- . 1980. The Legend of Brynhildr. *Islandica* XLIII. Cornell University Press, Ithaca.
- . 1981. The Lays in the Lacuna of *Codex Regius*. *Speculum Norroenum*. Norse Studies in memory of Gabriel Turville-Petre: 6–26. Red. H. Bekker-Nielsen, U. Dronke, Guðrún Helgadóttir and G. W. Weber. Odense University Press, Odense.
- . 1986. Beyond Epic and Romance: Sigurðarkviða in meiri. *Sagnaskemmtun*. Studies in honour of Hermann Pálsson: 1–11. Red. R. Simek, Jónas Kristjánsson and H. Bekker-Nielsen. Hermann Böhlhaus Nachfolger, Wien.
- . 1987. *A Preface to the Nibelungenlied*. Stanford University Press, Stanford.
- Baetke, Walter. 1973. Christliches Lehngut in der Sagareligion. *Kleine Schriften*: 319–350. Hermann Böhlhaus Nachfolger, Weimar.
- Boberg, Inger. M. 1966. Motif-Index of Early Icelandic Literature. *BA* XXVII. København.
- Büchner, Karl. 1958. P. Vergilius Maro. *Paulys Realencyclopädie der classischen Altertumswissenschaft*. 2. Reihe. VIII:1265–1486. Red. G. Wissowa, W. Kroll, K. Mittelhaus, K. Ziegler, W. John. Alfred Druckenmüller, Stuttgart.
- . 1975. Vergilius. *Der kleine Pauly* V:1190–1200. Red. K. Ziegler, W. Sontheimer. Alfred Druckenmüller, München.
- . 1976. Der Schicksalsgedanke bei Vergil. *Wege zu Vergil*:270–300. Red. Hans Oppermann. Wege der Forschung XIX. Wissenschaftliche Buchgesellschaft, Darmstadt.
- Burck, Erich. 1976. Der Menschenbild im römischen Epos. *Wege zu Vergil*:233–269.

- Red. Hans Oppermann. Wege der Forschung XIX. Wissenschaftliche Buchgesellschaft, Darmstadt.
- Bø, Olav. 1970. Skjebnetro. *KLNM* XV:575–577.
- Carlsson, Gottfrid. 1956. Bibliotek. *KLNM* I:521–525.
- Clover, Carol J. 1982. *The Medieval Saga*. Cornell University Press, Ithaca.
- Curtius, Ernst Robert. 1948. *Europäische Literatur und lateinisches Mittelalter*. Franke, Bern.
- . 1976. Zweitausend Jahre Vergil. *Wege zu Vergil*:29–42. Red. Hans Oppermann. Wege der Forschung XIX. Wissenschaftliche Buchgesellschaft, Darmstadt.
- Duckworth, Georg Eckel. 1933. *Foreshadowing and Suspense in the Epics of Homer, Apollonius, and Vergil*. Princeton.
- Einar Ól. Sveinsson. 1928 / 1956. Kyrrstaða og þróun í fornum mannlýsingum. *Vaka* 2:271–296. / *Við uppspretturarnar*. Greinasafn:64–90. Helgafell, Reykjavík.
- . 1943. *Á Njálsbúð*. Hið íslenska bókmenntafélag, Reykjavík.
- . 1954. Brennu-Njáls saga. Formáli. *ÍF* XII:v–clxiii. Hið íslenska fornritafélag, Reykjavík.
- Eitrem, S. 1933. Das Ende Didos in Vergils Aeneis. *Festskrift til Halvdan Koht på 60-års-dagen d. 7. juli 1933*:29–41. Oslo.
- Enßlin, Wilh. 1957. Proba. *Paulys Realencyclopädie der classischen Altertumswissenschaft*. Neue Bearbeitung. 23, I:33–34.
- Fett, Harry. 1907. *Bænk og stol i Norge*. I–II. Katalog. Norsk Folkemuseums særudstilling 4. Kristiania.
- Friis-Jensen, Karsten. 1975. Vergil. Danmark. *KLNM* XIX:655–657.
- Garborg, Arne (oms.). 1919. Homer. *Odyseevskvædet*. 2. oppl. Kristiania.
- Halvorsen, Eyvind F. 1957. Breta sögur. *KLNM* II:220–223.
- Heinze, Richard. 1903. *Virgils epische Technik*. Leipzig.
- Heusler, Andreas. 1913. Burgundensage. *Reallexicon der germanischen Altertumskunde* I:358–361. Red. J. Hoops. Strassburg.
- . 1915. Heldensage. *Reallexicon der germanischen Altertumskunde* II:488–497. Red. J. Hoops. Strassburg.
- . 1922 / 1973. *Nibelungensage und Nibelungenlied*. F.W. Ruhfus, Dortmund. / Wissenschaftliche Buchgesellschaft, Darmstadt.
- Jakob Benediktsson. 1975. Vergil. Norge og Island. *KLNM* XIX:656–657.
- Jansen, Frederik Julius Billeskov. 1984. Danimarca e Norvegia. *Enciclopedia Virgiliana*. I:979–983. Enciclopedia Italiana, Roma.
- Jansson, Sven B. F. 1944. *Sagorna om Vinland I*. Håkan Ohlssons Boktryckeri, Lund.
- Johnsen, Oscar Albert. 1908. Norske geistliges og kirkelige institutioners bogsamlinger i den senere middelalder. *Sproglige og historiske afhandlinger viede Sophus Bugges minde*:73–96. Kristiania.
- Jón Helgason (útg.). 1962. Atlakviða. *Tvær kviður fornar*:83–139. Mál og menning, Reykjavík.

- Kraggerud, Egil. 1968. Aeneisstudien. *Symbolae Osloenses*. Fasc. Suppl. 22. Universitetsforlaget, Oslo.
- (oms.). 1983–1989. Vergil. *Aeneiden*. I–VII. Suttung, Tangen.
- Kuhn, Hans. 1948–1950. Brünhilds und Kriemhilds Tod. *Zeitschrift für deutsches Altertum und deutsche Literatur* 62:191–199. [Oppattpr. *Kleine Schriften* II. 1971:80–87. de Gruyter, Berlin.]
- Larsen, Sofus. 1917. Antik og nordisk Drømmetro. *Aarbøger for nordisk Oldkyndighed og Historie*:37–85.
- Ledsaak, Sam (oms.). 1961. Aristoteles. *Om diktekunsten*. Idé og tanke 4. John Grundt Tanums Forlag, Oslo.
- Lehmann, Paul. 1936. *Skandinaviens Anteil an der lateinischen Literatur und Wissenschaft des Mittelalters*. 1. Stück. Sitzungsberichte der bayerischen Akademie der Wissenschaften. Philosophisch-historische Abteilung. Jahrgang 1936. Heft 2. München.
- Lie, Hallvard. 1937. *Studier i Heimskringlas stil. Dialogene og talene*. Skrifter utgitt av Det Norske Videnskaps-Akademi i Oslo II. Hist.-Filos. Klasse. 1936. No. 5. Oslo.
- . 1982. *Om sagakunst og skaldskap*. Utvalgte avhandlinger. Alvheim og Eide, Øvre Ervik.
- Liestøl, Aslak. 1957. *Norges innskrifter med de yngre runer* IV. Utg. Magnus Olsen og Aslak Listøl. Kjeldeskriftfondet, Oslo.
- . 1980. *Norges innskrifter med de yngre runer* VI,1. Utg. Aslak Liestøl. Kjeldeskriftfondet, Oslo.
- Louis-Jensen, Jonna. 1974. Trójumanna saga. *KLNM* XVIII:652–655.
- Lönnroth, Lars. 1963. Studier i Olaf Tryggvasons saga. *Samlaren* 84:54–94.
- . 1976. *Njáls saga*. A Critical Introduction. University of California Press, Berkeley.
- Madelung, A. Margaret Arent. 1972. *The Laxdæla saga: Its Structural Patterns*. University of North Carolina Press, Chapel Hill.
- Magerøy, Hallvard. 1957. Studiar i Bandamanna saga. Kring gjerd-problemet. *BA* XVIII. København.
- . 1969. Reisedikting. *KLNM* XIV:30–32.
- . 1974. Bokmelding om Margaret Arent Madelung. *The Laxdæla saga*. Its Structural Patterns. Chapel Hill, 1972. *Maal og Minne* 1974:170–185.
- . 1977. Skaldestrofer som retardasjonsmiddel i islendingesogene. *Sjöttú ritgerðir helgaðar Jakobi Benediktssyni 20. júlí 1977*:586–599. Ritstj. Jónas Kristjánsson og Einar G. Pétursson. Stofnun Árna Magnússonar, Reykjavík.
- . 1986a. Aristoteles og Snorre. *Poetikk fra Platon til Valéry*:50–75. Red. Aarnes, Nordahl, Mathisen. Aventura Forlag, Oslo.
- . 1986b. Aristóteles og Snorri. *Skírnir* 154:167–192.
- . 1991. *Norroena et Islandica*. Utvalde artiklar av Hallvard Magerøy. Alvheim og Eide, Øvre Ervik.
- Maxwell, I. R. 1957–1961. Pattern in Njáls Saga. *Saga-Book* 15:17–47.

- Nitchie, Elizabeth. 1919. *Vergil and the English Poets*. New York.
- Ólafur Halldórsson. 1966. Helgafellsbækur fornar. *Studia Islandica* 24. Heimspeki-deild Háskóla Íslands og Bókautgáfa Menningarsjóðs, Reykjavík.
- Olmer, Emil. 1902. *Boksamlingar på Island 1179–1490*. Göteborgs Högskolas Årsskrift 7. Göteborg.
- Oppermann, Hans. 1976. Vergil. *Wege zu Vergil*:93–176. Red. Hans Oppermann. Wege der Forschung XIX. Wissenschaftliche Buchgesellschaft, Darmstadt.
- Paasche, Fredrik. 1934. Über Rom und das Nachleben der Antike im norwegischen und isländischen Schrifttum des Hochmittelalters. *Symbolae Osloenses* XIII:114–145. Oslo.
- . 1957. Norges og Islands litteratur inntil utgangen av middelalderen. *Norsk litteraturhistorie* I. Ny utgave ved Anne Holtmark. Red. Francis Bull, Fredrik Paasche, A. H. Winsnes og Philip Houm. Aschehoug, Oslo.
- Plessis, F. & R. Lejay. 1918. Introduction ... *Œuvres de Virgile*:iii–lxxii. Paris.
- Pöschl, Viktor. 1977. *Die Dichtkunst Virgils*. Bild und Symbol in der Äneis. Walter de Gruyter, Berlin.
- Reeker, Hans Dieter. 1971. Die Landschaft in der Aeneis. *Spudasmata* 27. Georg Olms Verlag, Hildesheim.
- Schmidt, Paul Gerhard. 1982. Wandlungen Vergils im Mittelalter. *Würzburger Jahrbücher für die Altertumswissenschaft*. Neue Folge. 8:105–116. Kommissionsverlag Ferdinand Schöningh, Würzburg.
- Sigurður Pétursson. 1987. Islanda. *Enciclopedia Virgiliana* III:28–29. Enciclopedia Italiana, Roma.
- Skárd, Eiliv. 1932. *Sprache und Stil der Passio Olavi*. Avhandlingar utgitt av Det Norske Videnskaps-Akademi i Oslo II. Hist. - Filos. Klasse 1932, No. 1. Oslo.
- . 1971. *Vergil*. En dikter og hans verk. Aschehoug, Oslo.
- Skard, Sigmund. 1979. *Classical Tradition in Norway*. An Introduction with Bibliography. Universitetsforlaget, Oslo.
- Skånland, Vegard. 1968. Profectio Danorum in Hierosolymam. *KLNM* XIII:475–477.
- Steller, Walter. 1935. Pferd. *Handwörterbuch des deutschen Aberglaubens* VI:1598–1651. Berlin.
- Storm, Gustav. 1880. Indledning. *Monumenta historica Norvegiæ*:i–lxii. Kristiania. Universitetets Oldsaksamling. 1972–1973. *Sigurds saga i middelalderens billedkunst*. Utstillingskatalog. Red. Martin Blindheim. Oslo.
- Vandvik, Eirik (oms.). 1951. Homer. *Iliaden*. Det Norske Samlaget, Oslo.
- Vésteinn Ólason. 1992. Eddukvæði. *Íslensk bókmenntasaga* I:73–187. Mál og menning, Reykjavík.
- Vidén, Gunhild. 1988. Svezia. *Enciclopedia Virgiliana*. IV:1093–1098. Enciclopedia Italiana, Roma.
- Wissowa, Georg (utg.). 1894–1899. *Paulys Realencyclopädie der classischen Altertumswissenschaft* I–III. Stuttgart.

SUMMARY

In his introduction the author notes the importance of Virgil as an author studied in medieval schools and points to direct and indirect references to him in Old Icelandic literature. The author argues that the links between Virgil and Old Icelandic literature would repay investigation.

In the second chapter of the study the author discusses the *Æneid*, paying particular attention to the love story of Dido and Æneas, which was particularly influential in the middle ages. He points to the many features which the *Æneid* has in common with Eddic poems.

In the third chapter attention is drawn to further parallels between the *Æneid* and Germanic and Norse poetry (the *Edda*, *Piðreks saga* and the *Nibelungenlied*). The author argues that Virgil's influence is particularly discernible in a two-fold motif: (A) a woman who is deceived by her beloved and who avenges herself on him; (B) fate causing the woman to be deceived while she remains true in her love. The author then lists the parallels and differences in the treatment of each motif in classical and Old Icelandic literature.

The fourth chapter discusses Old Icelandic saga writing and classical epic (epos). It begins by considering Virgil's influence on Aristotle's ideas about narrative unity and how these in turn find expression in Old Icelandic writings. He then examines how Old Icelandic saga writers treat the role of fate in the lives of characters, comparing this with the role of *moira* and *Fatum* (*Fata*) in classical works. He also compares stories in which divine intervention plays a part. He identifies the narrative techniques which classical and Old Icelandic literature have in common; for example, dreams, foreshadowing, character descriptions of the hero before he confronts his death, along with other elements such as prophetic irony and retardation. He points to examples of these features in *Heimskringla*, *Sverris saga*, *Egils saga*, *Njáls saga*, *Laxdæla saga* and *Gísla saga*. The author argues that saga writers derived these narrative devices from many sources, with the *Æneid* as one important influence.

In an appendix, the author discusses the similarities between the description of Turnus's killing of Amycus and Diore in *Æneid* XII 509–572, and the *Fóstbræðra-saga* account of how Þórarinn killed Þorgeir Hávarsson.

The author concludes by discussing the elements which Latin and Icelandic literature do not have in common.